กาพย์เห่เรือเจ้าฟ้ากุ้ง

และ

เสภาของสุนทรภู่แต่ง ๒ เรื่อง

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

และเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายแดง ศิลปสุข

ณ ฌาปนกิจสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๘

หย
895.911008
พ ๗๑๗ ค

หอสมุดแห่งชาติ
12 มี.ค. 2539
กรมศิลปากร

สำนักวิทยบริการฯ
1 2 มิ.ย. 2549
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เลขหมู่ 895.911008
ว 414ก

คำนำ

ด้วยนายณรงค์ ศิลปสุขุม ได้มาแจ้งความจำนง ต่อหอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์ หนังสือเรื่อง กาพย์เห่เรือ
พระนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ คือ เสภาพระราชพงศาวดาร ของ
สุนทรภู่ ตอนที่หนึ่ง เรื่องตเมืองชอม และเรื่องเสภา ขุนช้างขุนแผน
ตอนกำเนิดพลายงาม ของสุนทรภู่ รวม ๓ เรื่อง เพื่อแจกในงาน
ฌาปนกิจศพ นายแดง ศิลปสุขุม ผู้บิดา กำหนดงานในวันที่ ๓๑
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ณ ฌาปนกิจสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

หนังสือเรื่อง กาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า เจ้าฟ้ากุ้งกว่าเอก สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา
เป็นบทประพันธ์ที่ทรงคุณค่าในทางวรรณคดี มีผู้นิยมกันแพร่หลาย
แม้จะเคยจัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้งแล้วก็ตาม ก็ยังมีผู้มาขอต้นฉบับพิมพ์
อยู่เสมอ

ส่วนบทประพันธ์ของสุนทรภู่นั้น เจ้าภาพได้ขอเลือกจัดพิมพ์
เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงบิดา ผู้วายชนม์ผู้มีอุปนิสัยรักบทกลอน

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่ง
บุตรและธิดาได้บำเพ็ญสนอง คุณบิดา ด้วยอำนาจกตัญญูกตเวทิตา
ธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นวิทยาทาน ขอกุศลผลบุญ
ทั้งปวงจงเป็นพลวปัจจัยอำนวยอิฐวิบูลมนูญผลแด่นายแดง ศิลปสุขุม
ผู้วายชนม์ ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพจงทุกประการเทอญ

พ.อ. [signature]

อธิบดีกรมศิลปากร

๓ ตุลาคม ๒๔๙๗

นาย แดง ศิลปสุขุม

ชาตะ ๒๗ เมษายน ๒๔๑๖

มรณะ ๔ สิงหาคม ๒๔๙๗

สิริรวมอายุ ๘๑ ปี

ประวัติ

หนังสือเล่มนี้ เจ้าภาพได้เลือกบทกลอนของสุนทรภู่บางเรื่องบางตอน เห่เรือบ้าง จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่นายแดง ศิลปสุขุม ผู้ถึงมรณะแล้ว เพราะขณะที่นายแดงยังมีชีวิตอยู่ แม้เป็นชาวนาอยู่ในแดนกันดาร คละคลุ้งด้วยกลิ่นไอของกระบือและโคลนตม ถึงขณะเมื่อสอนบุตรธิดา นายแดงชอบอ้างบทกลอนของกวีเอกของไทยให้บุตรธิดาฟังเป็นคติบ่อย ๆ เช่น "มีวาสนามหาศาลย่อมนับแสน จะตกแดนดินใดคงไม่แคลน ถึงกับแค้นคอยยังประทังตน" หรือ "น้ำพึงเรือเสือพึงป่าอัฒยาศัย เราคิดตรองดูเล่าเขาก็ใจ ผลอันใดผลไม้ยังรู้กว่าพาล" ดังนี้เป็นต้น

นายแดง ศิลปสุขุม เกิดปีระกา ๑ ๗ ค่ำ เวลาประมาณ ๐๖.๐๐ น. ตรงกับวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๖ ณ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย บิดาชื่อ น้อย มารดาชื่อ ไผ่ ภูมิลำเนาเดิมของบิดาอยู่ตำบลอู่ตะเภา จังหวัดชลบุรี ของมารดาอยู่ตำบลวัดตีนเขา อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย บิดาเคยรับราชการอยู่ในกรมกระษาปณ์ในสมัยก่อน เมื่อเยาวัยนายแดงเคยศึกษาเล่าเรียนที่วัดหงส์รัตนาราม จังหวัดธนบุรี วัดจักรวรรดิราชาวาส และโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ตามลำดับ เคยสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคหนึ่งสมัยก่อน และเรียนต่อประโยคสองซึ่งสูงสุดในสมัยนั้น แต่สอบไล่ตก จึง

ออกบวชเป็นเณรและเป็นพระสงฆ์ (วัดใหม่ยายแฟง) จัดหาวัดพระนคร พระปริยัติธรรมพอสมควร เคยไปจำพรรษาที่วัดสุทัศน์เทพวราราม-ราชวรมหาวิหาร และได้ไปจำพรรษาที่วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดปากแยก) อำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อจำพรรษาที่วัดหลังนี้ได้ประมาณ ๒ พรรษาจึงสึกจากพระ และต่อไปไม่นานได้ทำมงคลสมรสกับนางประ ธิดาของนายปลอด นางเผือน ชาวนาผู้มีชื่อในย่านคลองกลาง ตำบลท่าไข่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา และได้เริ่มชีวิตชาวนามาแต่นั้น ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันมาเป็นเวลาเกือบ ๖๐ ปี มีบุตรธิดา ๙ คน ยังมีชีวิต ๕ คน คือ

๑. นางเปล่ง ญัณรังษี
๒. นายณรงค์ ศิลปสุขุม
๓. นางผา รายรัศมี
๔. พ.ท. สิทธิ ศิลปสุขุม
๕. นางหริ่ง บังเกิดสุข

สมัยที่นายแดงยังมีชีวิตอยู่ แม้เป็นชาวนาในแดนกันดารกจริง นับว่าเป็นชาวนาที่ดีสมแก่อัตภาพ และเป็นพลเมืองที่ดีศีลธรรม เป็นผู้โอบอ้อมอารี เออเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติ มิตรและบุคคลที่พึงได้พึงกันทั่วไป การสมาคมหรือที่เรียกว่าสังคมนั้นเข้าได้ ไม่ว่าแบบเก่าหรือแบบใหม่ เข้าได้ทั้งผู้น้อยผู้ใหญ่ ไม่เลือกว่าฝ่ายคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ในส่วนที่เป็นพ่อของลูกนั้นเล่าก็ต้องนับว่านาย

แดงได้พยายามปฏิบัติหน้าที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่ควรกล่าวอย่างหนึ่ง
ก็คือ เป็นชาวนาที่เห็นคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริงผู้หนึ่ง เมื่อ
ประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว ลูกชาวนาส่วนมากไม่ใคร่มีโอกาสได้ศึกษา
เล่าเรียนในโรงเรียนสมัยใหม่ แต่สำหรับนายแดงได้พยายามส่งบุตร
ไปวัดเรียนกับพระ แล้วยังเสียสละความสุขส่วนตัวและทรัพย์สิน ให้
บุตรได้เล่าเรียนหนังสือสมัยใหม่อย่างเต็มที่ โดยเรียนจบชั้นมัธยม
ของโรงเรียนประจำจังหวัด แล้วก็ให้ไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ–
พระมหานคร จนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ และให้เข้าศึกษาชั้นอุดมศึกษา
ทุกคน และเข้ารับราชการไปตามความสมัครใจ จนบุตรทั้งสองชาย
คนหนึ่งได้ไปดงานการทหารในทวีปยุโรป อีกคนหนึ่งไปดงานสหกรณ์
ในสหรัฐอเมริกา และประเทศแคนาดา ส่วนธิดานั้นก็ได้จัดการให้
มีเหย้าเรือนเป็นหลักฐานไปทุกคน พฤติกรรมของนายแดงที่ยกมา
กล่าวส่วนหนึ่งนี้ต้องนับว่าเป็นประโยชน์แก่สังคมและเป็นพ่อที่ดีของลูก
นอกจากคติทางโลกที่นายแดงได้ให้แก่บุตรธิดา โดยอ้างบทกลอนของ
กวีมีชื่อแล้ว บางคราวก็ได้อ้างคติธรรมทางพุทธศาสนาพร่ำสอนแก่
บุตรธิดาด้วย เช่น อุ. อา. กะ. สะ. ว่าเป็นหัวใจเศรษฐี ให้ปฏิบัติให้
ถึงพร้อมจะเอาตัวรอด ซึ่งเป็นคำย่อมาจาก อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อม
ด้วยความหมั่น อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความรักษา กัลยาณมิตตา
คบคนดีเป็นมิตร สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตโดยชอบ และ ปิโยเทวมนุสสานัง
ผู้ใดอดทนและข่มใจเพื่อความดีได้ ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายเป็นต้น นอกจากนี้นายแดงเป็นผู้ปฏิบัติตามคติที่ว่าใดเป็นส่วน
ใหญ่แห่งชีวิต พูดถึงการฆ่าสัตว์เพื่อชีวิตแล้วไม่พึงกระทำเลยตั้งแต่

เริ่มครองเรือนมา แม้จะเป็นคนร่างสันทัดและบอบบาง และพึงใจกับข้าวจำพวกที่ปรุงด้วยพืชผักมากกว่าเนื้อสัตว์ ก็มีอนามัยดีตลอดอายุขัย ไม่นิยมดื่มสุราเว้นแต่ครานสังคมที่จำเป็นเท่านั้น เป็นผู้ถือสัจจะความจริงเป็นพื้นฐาน เมื่อนายแดง ศิลปสุขุม มารดาถึงแก่มรณะเสียก็เป็นที่เสียดายอาลัยแก่บุตรธิดาและญาติมิตรเป็นอันมาก แม้วิญญาณนายแดง ศิลปสุขุม จะได้สถิตย์อยู่ ณ ภพใด ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิจงดลบรรดาลให้ไปสู่สุขคติ ตลอดกาล

นายแดง ศิลปสุขุม ได้เริ่มป่วยไข้พิการตั้งแต่วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗ พอเริ่มป่วย ก็เดินไม่ได้ มีอาการหอบบางขณะ และเริ่มป่วยที่บ้านจังหวัดฉะเชิงเทรา ภริยากับบุตรธิดาได้เห็นพ้องร่วมกันให้รับมารักษาพยาบาลในกรุงเทพ ฯ พักที่บ้านพัก พ.ท. สิทธิ ศิลปสุขุม ในพลน้อย ปตอ. ตำบลบางซื่อ จังหวัดพระนคร ซึ่งเป็นความสะดวกต่อการรักษาพยาบาล ตลอดเวลาที่ป่วยได้อยู่ในความระวังรักษาของนายแพทย์แผนปัจจุบันผู้ทรงคุณวุฒิอย่างใกล้ชิด แต่อาการโรคมีแต่ทรงกับทรุด เหมือนถึงกำหนดอายุไข เหลือความสามารถที่แพทย์จะเยียวยาได้ ครั้นถึงวันพุธ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เวลา ๑๒.๐๒ น. ก็ถึงมรณะด้วยอาการอันสงบ คำนวณอายุได้ ๘๒ ปี โดยที่นายแดง ศิลปสุขุม ได้เป็นสมาชิกวิสามัญของสวัสดิการกองทัพบก ได้กำหนดทำการฌาปนกิจ วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ เวลา ๑๖.๓๐ น. ณ วัดโสมนัสวิหาร จังหวัดพระนคร.

สารบาญ

๑. อธิบายตำนานเห่เรือ

พระนิพนธ์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หน้า ๑

๒. กาพย์เห่เรือ

พระนิพนธ์เจ้าพ้าธรรมธิเบศร์ หน้า ๙

๓. เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

สุนทรภู่ แต่ง ตอนที่ ๑ เรื่องตเมืองขอม หน้า ๒๙

๔. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม

สุนทรภู่ แต่ง หน้า ๔๒

อธิบายตำนานเห่เรือ

พระนิพนธ์

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

และ

กาพย์เห่เรือ

พระนิพนธ์

เจ้าพ้าธรรมธิเบศร์

อธิบายตำนานเห่เรือ

ของ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

กาพย์เห่เรือเหล่าน ถ้าว่าโดยกระบวนหนังสือล้วนเป็นกลอน
สงวาสซึ่งแต่งดอยางทสุดในหนังสือไทยพวก ๑ ดวยเหตุนคนทงหลาย
จึงชอบอ่านและพอใจจำไว้ขับร้องเล่นตั้งแต่ไรๆมาจนตราบเท่าทุกวันนี้
ผู้ที่ได้สมุดเล่มนี้ไปเห็นจะไม่ใคร่มีใครหรือถ้ามีคงน้อยตัวที่เดียว ที่
จะไม่เคยอ่านและไม่ชอบบทเห่เรือ เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นที่จะต้อง
อธิบายบอกว่าบทเห่เรือเป็นของดอย่างไร แต่เห่เรือ ถ้าว่าโดยประ-
เพณีและเรื่องราวของบทเห่เหล่าน ตำนานในทางโบราณคดีมีอยู่บ้าง
บางทีจะมีผซึ่งยังไม่เคยทราบ ข้าพเจ้าจึงจะลองอธิบายตำนานเห่เรือ
ในคำนำนี้ ตามที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินผู้ใหญ่บอกเล่าประกอบกับความรู้
และความสันนิษฐานของตนเองด้วย ถ้าความที่ข้าพเจ้าแสดงผิดพลาส
คลาดเคลื่อนบ้างอย่างไร ขอท่านผู้อ่านจงอภัยโทษด้วย

จะกล่าวด้วยการเห่เรือก่อน ลักษณะการที่พลพายขับร้อง
อย่างหนึ่งอย่างใดในเวลาพายเรือนั้น เห็นจะมีเป็นประเพณีด้วยกัน
ทุกชาติทุกภาษาบรรดาที่ใช้เรือพาย และคงมีมาแต่ดึกดำบรรพ์
ทีเดียว ด้วยมีประโยชน์เป็นสัญญาณให้พายพร้อมกัน และให้เกิด
ความรื่นเริงพอแก้เหนื่อยได้บ้าง เห่เรือของชนชาติต่อ ๆ มาจนแต่
ญวนเป็นต้นนั้น ที่เขาร้องเล่นเล่นกันก็ได้ยินอยู่ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้เอา
ใจใส่สืบสวน ด้วยไม่เกี่ยวแก่เรื่องที่จะกล่าว จะกล่าวเฉพาะแต่เห่เรือ
ของไทยเรา เข้าใจว่าเห่เรือทุก ๆ อย่างย่อมจะมีมูลเหตุ แต่หากรู้

ได้ในเวลานั้นบ้างรู้ไม่ได้บ้าง ยกตัวอย่างเช่นชานยาว "เหยอวเย่อว" ที่เราเคยได้ยินอยู่ทั่วกันนั้นเป็นเห่อย่างต่ำ มูลเหตุจะมาแต่ไหน และจะเป็นภาษาไร ข้าพเจ้าไม่เคยทราบ จนไปได้เค้าเงื่อนเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔ เมื่อไปราชการประเทศยุโรป ขากลับโปรดให้มาทางประเทศอินเดียได้ไปแวะที่เมืองพาราณสี เขาจัดที่ให้อยู่แห่ง ๑ ต่างฟากแม่น้ำคงคากับรามนคร ซึ่งเป็นที่อยู่ของมหาราชาพาราณสี วันที่ข้าพเจ้าจะไปรามนครนั้น มหาราชาจัดเรือขนานมารับข้ามฟากเป็นเรือ ๒ ลำผูกติดกัน ทำเป็นมณฑปไว้ข้างท้ายตั่งเก้าอี้รับแขกไว้ในมณฑปนั้น พอออกเรือพายข้ามแม่น้ำคงคา ปีพายคนหนึ่งขับร้องเป็นภาษาสันสกฤตขึ้นโดยคำว่า "โอม" แต่คำต่อไปว่ากระไรข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ประมาณอักษรสักบาทฉันท์ ๑ พอจบปีพายก็รับด้วยเสียงดังคล้ายๆ "เย่อว" ทั้งลำ แล้วต้นบทก็ขึ้นใหม่ ปีพายก็รับเย่อวอีกเห่ไปอย่างนั้นจนข้ามถึงท่ารามนคร ข้าพเจ้าถามเขาว่าปีพายขับร้องอะไรกัน เขาอธิบายว่าเป็นคำขับบูชาพระรามพระลักษณ์ ได้ความเช่นนั้นจึงเห็นว่า เรื่องชานยาวเหยอวเย่อวของไทยเรานั้น เห็นพวกพราหมณ์จะพาแบบแผนเข้ามาแต่มัชฌิมประเทศเป็นแน่ แต่เดิมคงจะขับเป็นภาษาสันสกฤต ครั้นนานเข้าหลุดลุ่ยไปทีละน้อยด้วยเราไม่รู้ภาษา จึงเหลืออยู่แต่เหยอวเย่อว จึงไม่รู้ว่าภาษาอะไร ยังเห็นมีในตำราอีกอย่าง ๑ ซึ่งเรียกว่า "สวะเห่" ถ้อยคำก็แปลกขึ้นว่า "เห่แลเรือ" พลพายรับว่า "เห่โหเห่โห" เมื่อจะจบต้นบทชักว่า

“ไชยแก้วพ่อเอย” พลพายรับว่า “โอวโอว”นี้ ดูท่าเดิมก็ว่าจะเป็นภาษาสันสกฤตอีก แต่มูลเหตุจะมาอย่างไรข้าพเจ้าหาทราบไม่ ถ้อยคำที่เข้าใจได้เจือไปด้วยคำเริงทัพ คงจะได้ใช้เห่กระบวนเรือหลวงมาแต่ก่อน แต่บทเห่เรือที่เราชอบร้องกันเล่น เช่นชมเรือกระบวนเสด็จ และชมปลาเป็นต้น ที่แต่งครั้งกรุงเก่าก็ดี หรือบทเห่แต่งในชั้นกรุงรัตนโกสินทร เช่นเห่ชมกับข้าวของกินนั้นก็ดี มิใช่บทเห่ในการหลวงรู้ตำนานเป็นแน่ (ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ว่าเมื่อแต่งขึ้นเป็นแต่สำหรับเห่เล่นโดยลำพัง พึงเอาบทเห่เหล่านั้นมาเห่ในการหลวงเมื่อรัชกาลที่ ๔ นี่เอง บทเห่เรือกระบวนหลวงของเดิมนอกจากสวะเห่น่าจะมีบทอะไร ๆ อีก ในกาพย์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ก็บ่งไว้ว่า “พลพายกรายพายทอง ร้องโหเห่ โอ้เห่มา” ดังนี้ เห็นจะไม่ได้หมายความว่าเห่แต่สวะอย่างเดียว แต่บทเก่าหากสูญเสีย จึงทราบไม่ได้ในเวลานี้ว่ามีบทเห่อะไรอีกบ้าง

ถ้าว่าโดยลำนำสำหรับเห่เรือ ในตำราบอกไว้ ๓ อย่างเรียกว่าสวะเห่อย่าง ๑ ชัลวะเห่อย่าง ๑ มูลเห่อย่าง ๑ แต่ที่เคยสังเกตเห็นลักษณะเห่ในกระบวนหลวงเห็นเห่อยู่ ๔ อย่าง คือ เมื่อเสด็จลงประทับในเรือพระที่นั่งแล้ว หลวงพิศณุสั่น ชุนรามเร่ เป็นต้นบท (จะได้เป็นต้นบทโดยตำแหน่งหรือโดยเฉพาะตัว ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่) คนหนึ่งนั่งคุกเข่าพนมมือเห่โคลงนำกาพย์ บางทีเรียกกันว่าเกริ่นโคลงก็เคยได้ยิน เมื่อจบบทโคลงแล้วจึงยอกเรือพระที่นั่ง พลพายนกบินจังหวะช้า เพราะว่าเรือตามน้ำไม่หนักแรงผจงพายเอางามได้ ใช้

ทำนองเห่ช้า เข้าใจว่าได้กับทเรียกในตำราว่า ช้าลวเห่ (น่าจะเป็น
ช้าแลว่าเห่ คงหมายความว่า เห่ช้า พอจวนจะถึงทประทับ ต้นบทก็
ชักสวะเห่ คำนี้จะหมายความอย่างไรยังคิดไม่เห็น คะเนพอจบบท
เรือพระทนั่งกถึงทจอด ชากลับเรือทวนน้ำมระยะย่านไกลต้องพายหนัก
จังหวะเร็วใช้เห่ทำนองเร็ว มีพลพายรับ "ฮะไฮ้" นั้นเข้าใจว่าได้
กับทเรียกในตำราว่า มูลเห่ คงหมายความว่าเห่เป็นพน เมื่อจบทบ
พายจำ ๓ ทส่งทุกบท ถ้าลอยพระประทปเดือน ๑๒ ซึ่งมีการแต่งเรือ
พระทนั่งกทรงพระไชยลำหนึ่ง พานพุ่มดอกไม้พุทธบูชาลำหนึ่ง เวลา
เรือกถึงเข้ามาทอดเทียบเรือบัลลังก์พระทนั่ง ทรงจุดเทียนเครื่องนมัส-
การแล้ว โปรดให้จอดเหลวายอยู่นานๆ ว่าเป็นทำนองมูลเห่ เหลวาย
แล้วออกเร็ว จึงเปลี่ยนเป็นทำนองช้าลวะเห่ ลักษณะการเห่เรือเคย
เห็นดังกล่าวมาน

ทนจะกล่าวถึงตำนานบทเห่เรือต่อไป บทเห่เรือทพิมพ์ในสมุด
เล่มนี้ตำนานได้ทราบมาดังน

บทเห่เรือของเจ้าพ้าธรรมธิเบศร์ม ๒ เรือง เรืองท ๑ ชม
พยุหยาตราทางชลมารค ชนต้นแต่ "พระเสด็จโดยแดนชล ทางเรือ
ต้นงามเฉิดฉาย" ต่อชมกระบวนเรือว่าด้วยชมปลา ชมไม้ ชมนก
เป็นนิราศ บทเห่เรือนี้เห็นได้ในสำนวนว่า เจ้าพ้าธรรมธิเบศร์ทรง
นิพนธ์สำหรับเห่เรือพระทนั่งของท่านเอง เวลาตามเสด็จขนพระบาท
ออกจากกรุงเก่าเวลาเช้า พอเยนกถึงท่าเจ้าสนุก

บทเห่เรื่องเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เรื่องที่ ๒ นั้นเป็นคำสังวาสนเอาเรื่องพระยาครุฑลักนางกากีมาทำบท ขึ้นต้นว่า “กางกรโอบอุ้มแก้ว เจ้างามแพร้วสบสรรพางค์” แล้วว่าต่อไปเป็นกระบวนสังวาสจนจบ ถ้าสังเกตจะเห็นได้ในสำนวนว่าเอาเรื่องจริงอันเป็นความจำลับลในพระหฤทัยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ออกมาว่าตลอดทั้งเรื่อง เรื่องที่ว่านี้อาจจะรู้ได้ในบัจจุบันนี้ ด้วยมีปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ที่ได้กล่าวถึงเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ถอบผูกสมัครรักใคร่กับเจ้าฟ้าสังวาล จึงเข้าใจว่าบทเรื่องนี้ว่าด้วยเรื่องสังวาสเจ้าฟ้าสังวาลทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้แต่เดิมเห็นจะใช้บทเรื่องนี้แต่เฉพาะเวลาทรงเรือประพาสโดยลำพัง เช่นเที่ยวทุ่งนาเป็นต้น

๒. บทเห่เรื่อพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยนั้น ตั้งแต่ชมข้าวของกินขึ้นว่า “มัศหมั่นแกงแก้วตา หอมย่ำร่ารสร้อนแรง” เป็นต้น ตลอดจนว่าด้วยงานนักขัตฤกษ์ เข้าใจว่าทรงพระราชนิพนธ์แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ผู้หลักผู้ใหญ่เล่ากันมาว่าพระราชนิพนธ์นี้ทรงชมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรบรมราชินี แต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ด้วยกระบวนแต่งเครื่องเล่นไม่มีผู้ใดจะดีเสมอในครั้งนั้น บทเห่เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรงพระราชนิพนธ์ สำหรับเห่เรือเสด็จประพาสได้ใช้ในราชการเรื่องเห่เรือในราชการนั้น โคลงพยุหยาตราพระกฐิน ซึ่งสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ไม่ได้กล่าวถึงเห่เรือ

เลย จึงเข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เอา
บทเห่เรือ ทั้งบทครั้งกรุงเก่าและบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ มาใช้
เห่เรือในราชการต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๔

๓. บทเห่พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ นั้น มีแต่ชมโฉมบทเดียว
ทรงพระราชนิพนธ์สำหรับให้เห่ถวายเวลาลอยพระประทีป ดังกล่าวมา
ไม่ใคร่จะได้ใช้ในที่อื่น นาน ๆ ได้ยินเอาไปเห่กระบวนพระกฐินพยุห-
ยาตราครั้ง ๑ เห่พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ผู้เคยตามเสด็จลงเรือบัลลังก์
ลอยพระประทีป ได้ยินเห่ทุก ๆ ปีจึงจำไว้ได้ แต่ไม่ปรากฏว่าได้เคย
พิมพ์หรือจดไว้ในที่ไหน เพิ่งจะพิมพ์ในที่ประชุมกาพย์เห่เรือนี้

๔. บทเห่พระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพระราชทานพระ-
บรมราชานุญาตให้มาพิมพ์ในประชุมกาพย์เห่เรือด้วยนี้ ทรงพระราช-
นิพนธ์พระราชทานสำหรับพิมพ์ในหนังสือสมุทรสาร อุดหนุนราชนาว
สมาคม เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๗ เอาเค้าเรื่องบทเห่เรือเก่ามาทรง
พระราชนิพนธ์เทียบลักษณะการในเวลาปัจจุบันนี้ เป็นต้นว่าเห่เก่าชม
กระบวนเรือพาย ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งและเรือรบเรือไล่ในครั้งนั้น พระ-
ราชนิพนธ์ทรงชมเรือพระที่นั่งและเรือรบและเรือไล่ ซึ่งเป็นเรือกลไฟใน
เวลานี้ ถึงบทอื่นก็ทรงเทียบให้ตรงกับการที่เป็นอยู่และความนิยมใน
สมัยนี้ ทั้งชมทางพรรณาและในกลอนสังวาส ถ้าผู้เป็นนักเรียน
โบราณคดีอ่านด้วยความสังเกต บทเห่เรือตั้งแต่แต่งครั้งกรุงเก่าและ
ที่แต่งครั้งรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทรและพระราชนิพนธ์ในรัชกาล

ที่ ๖ นั้น จะได้ประโยชน์ความเข้าใจการที่เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับทั้งความนิยมและการงาน นอกจากประโยชน์ที่ได้ในทางอ่านหนังสือกลอนที่แต่งดีอีกส่วน ๑

๕. บทเห่เรือพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์นั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตทูลเชิญให้ทรงนิพนธ์ เมื่องานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก สมโภชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๖ ด้วยมีการสมโภชส่วนกระทรวงทหารเรือสนองพระเดชพระคุณ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการตกแต่งสถานที่ในกรมทหารเรือแถวท่าราชวรดิษฐ์ทั้ง ๒ ฟากแม่น้ำ ตลอดถึงวัดอรุณราชวราราม และมีกระบวนแห่เรือในแม่น้ำ บทเห่เรือนั้นเห่ในเรือพระที่นั่งกิ่ง เมื่อมาจอดถวายชัยมงคลที่ท่าราชวรดิษฐ์ ตำนานของบทเห่เรือมีดังแสดงมานี้.

หมายเหตุ ;- ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพเลือกพิมพ์เฉพาะ บทเห่พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากุ้ง ส่วนบทเห่ทั้ง ๕ บทโดยบริบูรณ์นั้น มีพิมพ์อยู่ในประชุมกาพย์เห่เรือ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเคยจัดพิมพ์ไปหลายครั้งด้วยกันแล้ว

กาพย์เห่เรือ

พระนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์

เห่ชมเรือกระบวน

โคลง

๏ ปางเสด็จประเวศด้าว ชลาไลย
ทรงรัตนพิมานไชย กิ่งแก้ว
พรั่งพร้อมพวกพลไกร แหนแห่
เรือกระบวนต้นแพล้ว เพลิศพริ้งพายทอง ฯ

ช้าลวะเห่

๏ พระเสด็จโดยแดนชล ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย
กิ่งแก้วแพร้วพรรณราย พายอ่อนหยับจับงามงอน
๏ นาวาแน่นเป็นขนัด ด้วนรูปสัตว์แสนยากร
เรือรวิทวงสลอน สาครลั่นครั่นครนฟอง
๏ เรือครุฑยุดนาคห้าว ลิ่วลอยมาพาผันผยอง
พลพายกรายพายทอง ร้องโหเห่โอ่เห่มา
๏ สรมุขมุขสี่ด้าน เพียงพิมานผ่านเมฆา
ม่านกรองทองรจนา หลังคาแดงแย่งมังกร
๏ สมรรถไชยไกรกาบแก้ว แสงแวววับจับสาคร
เรียบเรียงเคียงคู่จร ดั่งร่อนพ้ามาแดนดิน
๏ สุวรรณหงส์ทรงภู่ห้อย งอนชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ ลินลาศเลื่อนเลื่อนตาชม

๐ เรือไชยไวว่องวิ่ง รวดเร็วจริงยิ่งอย่างถม
เสียงเส้าเร้าระดม ห่มท้ายเยนเดินคู่กัน
มูละเห่
๐ คชสีห์ทผานเผ่น ดดังเบ็นเห็นขบขัน
ราชสีห์ทยืนยัน คันสองคู่ดูยิ่งยง
๐ เรือม้าหน้ามุ่งน้ำ แล่นเฉอยฉ่าลำระหง
เพียงม้าอาชาทรง องค์พระพายผายผันผยอง
๐ เรือสิงห์วงเผ่นโผน โจนตามคลื่นผืนฝ่าฟอง
ดูยิ่งสิงห์ลำพอง เป็นแถวท่องล่องตามกัน
๐ นาคาหน้าดังเบ็น ดูชะเม่นเห็นขบขัน
มังกรถอนพายพัน ทันแข่งหน้าวาสุกรี
๐ เลียงผาง่าเท้าโผน เพียงโจนไปในวารี
นาวาหน้าอินทรี ทบึกเหมือนเลื่อนลอยโพยม
๐ ดนตรีมองอล ก้องกาหลพลแห่โหม
โห่ฮึกครึกครันโครม โสมนัสชื่นรื่นเริงพล
๐ กรีฑาหมู่นาเวศ จากนครเรศโดยสาชล
เหิมหื่นชื่นกระมล ยลมัจฉาสารพันมี ฯ

เห่ชมปลา

โคลง

๐ พิศพรรณปลาว่ายเคล้า คลึงกัน
ถวิลสุดาดวงจันทร์ แจ่มหน้า
มัศยายังพัวพัน พิศวาส
ควรฤพรากน้องช้า ชวดเคล้าคลึงชมฯ

ช้าลวะเห่

๐ พิศพรรณปลาว่ายเคล้า คิดถึงเจ้าเศร้าอารมณ์
มัศยายังรู้ชม สมสาใจไม่พามา
๐ นวลจันทร์เป็นนวลจริง เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา
คางเบือนเบือนหน้ามา ไม่งามเท่าเจ้าเบือนชาย
๐ เพียนทองงามดั่งทอง ไม่เหมือนน้องห่มตาดพราย
กระแหแหห่างชาย ดังสายสวาดคลาดจากสม

ทรงแปลง

๐ แก้มช้ำช้าใครต้อง อันแก้มน้องช้ำเพราะชม
ปลาทุกทุกข์อกกรม เหมือนทุกข์พาจากน้อง

ทรงแทรก ๕ บาท*

มูลเห่

๐ น่าเงินคือเงินยวง ชาวพรายช่วงสำอาง
ไม่เทียบเปรียบโฉมนาง งามเรืองเรือนองค์
๐ ปลากรายว่ายเคียงคู่ เคล้ากันอยู่ดูงามศ
แต่นางห่างเหินพี่ เห็นปลาเคล้าเศร้าใจจร

---

๐ ที่ว่าทรงแปลงทรงแทรกตรงนี้เข้าใจว่า พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรง แต่ที่ว่าทรงแทรก ๕ บทพิเคราะห์ดูตามกลอนเป็น ๗ บท

ทรงแทรก ๕ บาท

๐ หางไก่ว่ายแหวกว่าย หางไก่คล้ายไม่มีหงอน
คิดอนงค์องเยาวอร ผมประบ่าอ่าเอี่ยมไร
๐ ปลาสร้อยลอยล่องชล ว่ายเวียนวนปนกันไป
เหมือนสร้อยทรงทรามไวย ไม่เห็นเจ้าเศร้าบ่วาย
๐ เนื้ออ่อนอ่อนแต่ชื่อ เนื้อน้องฤาอ่อนทุกาย
ใครต้องช้องจิตชาย ไม่วายนึกตรึกตรองทรวง
๐ ปลาเสือเหลือที่ตา เลื่อมแหลมกว่าปลาทั้งปวง
เหมือนตาสุดาดวง ดูแหลมล้ำเพราคม
๐ แมลงภู่เคยงวาย เห็นคล้ายคล้ายน่าเชยชม
คิดความยามเมื่อสม สิ้นทุกข์เจ้าเอาบาง
๐ หวีเกศเพศชื่อปลา คิดสุดาอ่าองค์นาง
หวีเกล้าเจ้าสระสาง เส้นเกศสลวยรวยกลิ่นหอม
๐ ชะแวงแฝงฝังแนบ ชะวาดแอบแปบปนปลอม
เหมือนพี่แนบแอบถนอม จอมสวาทนาฏบังอร
๐ พิศดูหมู่มัจฉา ว่ายแหวกมาในสาคร
คนึงนุชสุดสายสมร มาด้วยพี่จะดีใจ ฯ

เห่ชมไม้

โคลง เรือชายชมมิ่งไม้ มีพรรณ
ริมท่าสาครคันธ์ กลิ่นเกสรชู
เพลิดดอกออกแกมกัน หอมหวนรวยเพียง
ช้าลวะเห่ เรือชายชมมิ่งไม้ ริมท่าไสวหลากหลายพรรณ

เพลิดดอกออกแกมกัน ส่งกลิ่นเกสรเพียงกลิ่นสมร
ชมดวงพวงนางแย้ม บานแสร้มแย้มเกสร
คิดความยามบังอร แย้มโอษฐ์ยิ้มพริ้มพรายงาม
จาปาหน้าแนนเนือง คลกลิบเหลืองเรืองอราม
คิดคนึงถึงนงราม ผิวเหลืองกว่าจำปาทอง
ประยงค์ทรงพวงห้อย ระย้าย้อยห้อยพวงกรอง
เหมือนอุบะนวลละออง เจ้าแขวนไว้ให้เรียมชม
พุทธจับกลับแสร้ม พิกุลแกมแซมสุกรม
หอมชวยรวยตามลม เหมือนกลิ่นน้องต้องติดใจ
สาวหยดพุทธชาด บานเกลื่อนกลาดดาษดาไป
นึกน้องกรองมาไลย วางให้พี่ช้างทนอน

มูลเห่ พิกุลบุนนาคบาน กลิ่นหอมหวานซ่านซาบ
แม้นนุชสุดสายสมร เห็นจะวอนอ้อนพี่ชาย

๐ เต็งแต้วแก้วกาหลง บานบุษบงส่งกลิ่นอาย
หอมอยู่ไม่รู้หาย คล้ายกลิ่นผ้าเจ้าตาตรู
๐ มลิวันพรรจิกจวง ดอกเป็นพวงร่วงเรณู
หอมมาน่าเอ็นดู ชูชื่นจิตคิดวนิดา
๐ ลำดวนหวนหอมตระหลบ กลิ่นอายอบสบนาสา
นิกถวิลกลิ่นบุหงา รำไปเจ้าเศร้าถึงนาง
๐ รวยรินกลิ่นรำเพย คิดพี่เคยเชยกลิ่นปราง
นั่งแนบแอบเอวบาง ห่อนแหห่างว่างเว้นวัน
๐ ชมดวงพวงมาลี ศรีเสาวภาคย์หลากหลายพรรณ
วนิดามาด้วยกัน จะอ้อนพชชมเชย ฯ

เห่ชมนก

โคลง

๐ รอนรอนสุริยโอ้ อัษฎงคต์
เรอยเรอยลับเมรุลง ค่ำแล้ว
รอนรอนจตจานง นุชพ เพียงแม่
เรอยเรอยเรียมคอยแก้ว คลับคล้ายเรียมเหลียว ฯ

ช้าละเห่

๐ เรอยเรอยมารอนรอน ทิพากรจะตกต่ำ
สนธยาจะใกล้ค่ำ คำนึงหน้าเจ้าตาตรู
๐ เรอยเรอยมาเรียงเรียง นกบินเฉียงไปทั้งหมู่
ตัวเดียวมาพลัดคู่ เหมือนพ่อยู่ผู้เดียวดาย
๐ เห็นฝูงยูงรำพ้อน คิดบังอรร่อนรำกราย
สร้อยทองย่องเยืองชาย เหมือนสายสวาดินาดนวยจร
๐ สาลิกามาตามคู่ ชมกันอยู่คู่สมสมร
แต่พนอาวรณ์ ห่อนเห็นเจ้าเศร้าใจครวญ
๐ นางนวลนวลน่ารัก ไม่นวลพักตร์เหมือนทรามสงวน
แก้วพนสุดนวล ดังนางพ้าหน้าใยยอง
๐ นกแก้วแจ้วแจ่มเสียง จับไม้เรียงเคียงคู่สอง
เหมือนพนประคอง รับขวัญน้องต้องมือเรา

มูลเห่

๐ ไก่ฟ้ามาตัวเดียว เดินท่องเที่ยวเลียวเหลือมเขา
เหมือนพรากจากนงเยาว์ เปล่าใจเปลี่ยวเหลียวหานาง

๏ แขกเต้าเคล้าคู่เคียง เรียงจับไม้ไซ้ปีกหาง
เรียมคนึงถึงเอวบาง เคยแนบข้างร้างแรมนาน
๏ ดุเหว่าเจ้าจับร้อง สนั่นก้องซ้องเสียงหวาน
ไพเราะเพราะกังวาร ปานเสียงน้องร้องสั่งชาย
๏ โนรีปานชาด เหมือนช่างฉลาดวาดแต้มกาย
ไม่เท่าเจ้าโฉมฉาย ห่มตาดพรายกรายกรมา
๏ สัตวาน่าเอนดู คอยหาคู่อยู่เอกา
เหมือนพิทจากมา ครวญหาเจ้าเศร้าเสียใจ
๏ ปักษ์มหลายพรรณ บ้างชมกันชันเพรียกไพร
ยิ่งพังวังเวงใจ ล้วนหลายหลากมากภาษา ฯ

เห่เรื่องกากี (ของเดิม)

โคลง

๐ กางกรอุ้มโอบแก้ว กากี
บีกกระพือพาศรี ส่งวู
ฉวยฉาบคาบนาคี เบ็นเหยื่อ
หางกระหวัดรัดหิว สู่ไม้รังเรียง ฯ

๐ กางกรอุ้มโอบแก้ว เจ้างามแพร้วสบสรรพางค์
บีกปกยกเอวนาง พลางคลึงเคล้วเต้าจรจรัล
๐ ฉวยฉาบคาบนาคา เบ็นภักษาพาผกผัน
หางกระหวัดรวงรัดพัน ดนเมฆามาสมพล
๐ ดลสถานพิมานมาศ เกลี้ยวกลมสวาดินาฏกากี
เหิมหวนยวนกามี ปรีดาแนบแอบอิงองค์
๐ เริงรันชันเชยปราง พลางคลึงเคล้าเต้าบุษบง
กอดเกอเนื้อนวลหง ปลงสวาดิชมสมเสพย์สมร
๐ กากีแน่งน้อยนาฏ อภิวาทประนมกร
กมเกศากลาวชออน ซอนซบหน้าตาเมียงมน
๐ บักษีกรีฑาชม กิรมย์เปรมเกษมสันต์
กลมเกลียวเกยวกรพัน ผันยั่วเย้าเคล้าคลึงชม

๐ สองสุขสองสังวาส แสนสุดสวาดิสองสู่สม
สองสนิทนิทรารมย์ กลมเกลียวชู้สู่สมสอง
๐ แย้มยมพรมพักตรา สาภิรมย์สมจิตปอง
แสนสนุกสุขสมพอง ในห้องแก้วแพร้วพรรณราย
๐ ลมพัดกลัดเมฆเกลือน ฟ้าฉนเลอนแลบแสงพราย
วลาหกตกโปรยปราย สายสินธุ์นองท้องธารา
๐ เหราร่าเริงรัน ว่ายเคล้าเคลนหันหรรษา
สองสมกลมกรีฑา เป็นผาสุกทุกนิรันดร์ฯ

เห่เรื่องกาก

(ได้มาใหม่)

ช้าลวะเห่

๐ สุบรรณแผลงเดชล้ำ บิ่นบน
กางปีกบังสุริยน มืดฟ้า
ร่อนลงสู่ไพชยนต์ ปรางค์มาศ
เข้านั่งแอบนุชเคล้า แนบเนื่อนวลสมร ฯ

มลวะเห่

๐ สุบรรณสำแดงฤทธิ์ ให้มืดมิดบีดอัมพร
ร่อนลงตรงบัญชร จรสู่น้องแก้วกาก์
๐ กล่าวรสพจนาดถ์ สายสุดสวาดเจริญศร์
ผินหน้ามาพาท์ พ่ศอชายชาญสกา
๐ ประสงค์จำนงรัก จึงลอบลักเข้ามาหา
หวังเชิญแก้วกานดา ไปสู่ฟ้าพิมานจันทร์
๐ เสวยรมย์สมบัติพ ในสิมพลีเกษมสันต์
แล้วจะพาเจ้าจรจรัล เที่ยวชมชื่นพระเมรุธร
๐ พชชมทรายแก้ว งามพรายแพร้วเชิงสิงขร
แม่น้ำสินธร สิงขรกันเป็นกรรกง
๐ จะพาชมพิทยาธร ฝูงกินนรแลเหมหงษ์
เหล่าสัตว์ตระกูลวงศ์ อยู่ในดงเขาสัตภัณฑ์

๏ จะได้ชมนารีผล
อยู่ยอดเขาอัศกรรณ
๏ จะพาไปไกรลาส
ดูเทพมาบังคม
๏ เทพบุตรด้วงซ้าย
แทรกเปลี่ยนเวียนไปมา
๏ อย่าอาไลยมนุษย์เลย
ว่าพลางทางคิดพัน

งามสกลดังแสร้งสรรค์
ฝูงคนธรรพ์มาเชยชม
เผ่าเบองบาทพระสยม
จับระบำรำฝาดา
สาวสวรรค์ย้ายมาฝ่ายขวา
กรคว้าไขว่ไล่พัลวัน
ไปชมเชยพิมานสวรรค์
ผันจุมพิตชิดชมนาง ฯ

ช้าลวะเห่

๐ กากกรป้องบัด กรครุฑ

ไยจงมายอยุด เหนยวน้อง

ไม่เกรงพระบี่นมกุฎ จอมราช เสยนา

มาอาจออกคำพร้อง ล่อเสยวเจรจา ฯ

มูลวะเห่

๐ กากกรป้องบัด ต้องสัมผัสด้วยบักษา

เสียวซ่านดาลกรีฑา มานะใจให้อัประมาณ

๐ ตอบรสพจนวาที ตัวเจ้านโอหังการ

ไม่เกรงพระราบาล ทั้งไภยพาลในอบาย

๐ ถึงเป็นชายชาญสกา ไม่เจตนาอย่าพักหมาย

ฝ่ายเจ้ากเลศชาย สายสุริวงศ์พงศ์เทวัญ

๐ เสวยทิพพิมานทอง ฝูงนางน้องล้วนสาวสวรรค์

ไม่ควรมาผูกพัน จะพากันตกนรกานต์

๐ ซึ่งว่าจะพาชม บรมสุขสนุกสนาน

ชอบรสพจมาน ไม่ควรการอย่าเจรจา

๐ ครุฑพังสายสุดสวาด ปรามาสชนิษฐา

เจ้าดวงทิพมณฑา วาจาจัดสารพัดงอน

๐ พี่ประมาทอาจหาญนัก เพราะจงรักเจ้าสายสมร

เท้าพ้าแผ่นดินดอน ห่อนกลัวเวรเพราะหวังใจ

๐ ขอฝากไมตรีจิต กว่าชีวิตจะตักไษย
ว่าพลางทางคว้าไขว่ สัพยอกเย้าหยอกนาง ฯ

จบบทเห่เรื่องกาก

เห่บทสังวาส

โคลง

๐ พชมพเชยแล้ว พลางถาม
เจ้ามออำความ ไป่พร้อง
เจาเออนมเอออาม เชนพ อยูฤๅ
ผินพักตร์มาอย่าข้อง ขัดแค้นเคืองเลย ฯ

ช้าลวะเห่

๐ พชมพเชยพลาง พถามนางเจ้าไม่อ่อ
เจ้าแออนอายพฤๅ พชอถามความจริงนาง
๐ พิศวงทรงรวยรูป พลางกอดจูบลูบคอคาง
ฉดชักสไบบาง พลางคลึงเคล้าเย้ายวนสม
๐ พิศรูปก็น่ารัก พิศพักตร์ก็น่าชม
อ้อนแอ้นอรเอวกลม ชมขวัญน้องต้องตาชาย
๐ ใครเห็นเป็นขวัญเนตร ลืมทุกข์เทวศ์เจตน์จงหมาย
มาดนุชสุดเสมอกาย บ่วายรักสักนาที
มูลเห่
๐ โหยหวนครวญใคร่นาง อกเพียงพ่างล้างชีว
นั่งนอนห่อนฤาม่ สิ่งซึ่งสุขทุกเวลา
๐ คิดเคยเชยชมน้อง ไม่ห่างห้องล่องเสนหา
เป็นสุขทุกเวลา มาจากได้ให้อาวรณ์
๐ อกเอ๋ยเคยสังวาส กรรมบำราศคลาดคลาสมร
นับเดือนเลือนปีจร ห่อนเห็นแล้วแก้วตาเรียม

๐ พุ่มพวงดวงดอกฟ้า ในใต้หล้าหาไหนเทียม
โฉมงามทรามเสงี่ยม เรียมรักเจ้าเท่าดวงใจ ฯ

เห่ครวญ

โคลง

๐ รอนรอนสุริยคล้อย สายัณห์
เรอยเรอยเรือแสงจันทร์ ส่องฟ้า
รอนรอนจตรกระสัน เสยวสวาด แมเอย
เรอยเรอยเรยมคอยถ้า[1] ทนนหอนเห็น ฯ

กาพย์

๐ เรอยเรอยมารอนรอน สุริยาจรเข้าสายัณห์
เรืองรองส่องสีจันทร์ ส่งแสงกล้าน่าพิศวง
๐ รวรวจันทร์แจ่มฟ้า เหมือนพักตราหน้านวลผจง
สงสวยรวยรปทรง ส่งสีเจ้าเท่าสีจันทร์
๐ เอวอ่อนช้อนองค์ โฉมอนงค์ทรงสาวสวรรค์
หาไหนไม่เทียมทัน ขวัญเนตรพี่น่ารัก
๐ ขาวสุดพูดจบจน เจ้ามลันพมศักด
ทั้งวังเขาชังนัก แต่พรักเจ้าคนเดียว
๐ นอนนั่งตั้งอาไลย สายสุดใจไม่แลเหลียว
หวังชมสมกลมเกลียว ควรฤาน้องข้องใจเคือง ฯ

ช้าลวะเห่

๐ ขาวสุดพูดซ้อนแซม เนื้อแอรมอรามเหลือง
โฉมอ่ากว่าทั้งเมือง หนแห่งใดไม่เหมือนเลย
๐ ได้น้องทองนพมาศ มาสังวาศพาดชมเชย
ร่วมเรือนเพื่อนพิงเชนย เคยวางวอนอ่อนหวานคำ

---

๑. ถ้าโทโทษ ที่ถูกเป็น ท่า.

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

๐ ฝนตกยกบึกบ้อง พ้าร้องก้องเอาตนง่ำ
ชิดเชอเนอนวลชำ อ่อนลมุนอุ่นอกเรียม
๐ รักนุชสุดสายใจ ต้องหฤทัยไม่เท่าเทียม
ขอต้องน้องอายเหนียม เกรียมจิตรเจ้าเผ้าทุกข์ทน
๐ ฝนตกฝนหากตก แก้วกับอกอย่าโกรธฝน
ลมพัดรับขวัญบน แก้วโกมลมานอนเนา
๐ ฝนตกไม่ทั่วฟ้า เย็นแหล่งหล้าในภูเขา
ไม่เย็นในอกเรา เพราะเพื่อนเคล้าเจ้าอยู่ไกล
มูลเห่
๐ เรียมร่ำน้ำตาตก อกร้อนร่มดังสมไฟ
แสนคนึงถึงสายใจ เจ้าไกลสุวาดนราศเรียม ฯ

โคลง

๐ เสียงสรวลระรื่นรื่น เสียงใด
เสียงนุชพี่ฤาใคร ใครรู้
เสียงสรวลเสียงทรามวัย นุชพี่ มาแม่
เสียงบงอรสมรผู้ อนนนฤาม ฯ

มูลเห่

๐ เสียงสรวลระรื่นรื่น เสียงแก้วพี่ฤาเสียงใคร
เสียงสรวลเสียงทรามวัย สุดสายใจพี่ตามมา
๐ ลมชวยรวยกลิ่นน้อง หอมเรื่อยต้องคลองนาสา
เคล้อบเคล้นเห็นคล้ายมา เหลียวหาเจ้าเปล่าวังเวง
๐ ยามสองฆ้องยามย่ำ ทุกคืนค่ำย่ำอกเอง
เสียงปมครวญเครง เหมือนเรียมครารักครวญนาง
๐ ล่วงสามยามปลายแล้ว จนไก่แก้วแว่วขันขาน
ม่อยหลับกับบันดาล ฝันเห็นน้องต้องติดตา
๐ เพรางายวายเสพรศ แสนกำสรดยดโอชา
อมทุกข์อมชลนา อิ่มโศกาหน้านองชล
๐ เวรามาทันแล้ว จึงจำแคล้วแก้วโกมล
ให้แค้นแสนสุดทน ทุกข์ถึงเจ้าเศร้าเสียดาย
๐ งามทรงวงดังวาด งามมารยาตรนาดกรกราย
งามพริ้มยิ้มแย้มพราย งามคำหวานสานใจถวิล
๐ แต่เช้าเท่าถึงเย็น กลับกลืนเชิญเป็นอาจิณ
ชายใดในแผ่นดิน ไม่เหมือนพี่ตรอมใจ ฯ

โครง

๐ เรียมทนทุกข์แต่เช้า ถึงเย็น
มาสู่สุขคนเชิญ หม่นไม้
ชายใดจากสมรเป็น ทุกข์เท่า เรียมเลย
จากคู่วันเดียวได้ ทุกข์ปีมปานปี

สวะเห่

๐ เห่แลเรือ เหละเห่เห เห่โหวเห่โห เหโหวเห่เห้ เห่เหเห่เหเห่
โอละเห่

๐ สาละวะเห่ โหเห่เห เหเห่ เห่เหเห่ โอละเห่

๐ ช้าวะเห่ เหเห่ เห่เหเห่ โอละเห่ เจ้าเอยก็พาย พักพาย
พายเอยลง พายลงให้เต็มพายโอวโอวเห่

๐ ช้าละวะเห่ โหเห่เห เหเห เหเห่เห โอละเห่ มูละเหเห่เห้
โอเห้มารา โอเห้เจ้าข้า โอเห่เจ้าข้า มาหาไชโย ศรีเอยไชย
ศรีไชยแก้วเอย ไชยเอยแก้ว ไชยแก้วพ่อเอย โอวโอว ฯ

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

สุนทรภู่แต่ง

ตอนที่ ๑ เรื่องตีเมืองขอม

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

สุนทรภู่แต่ง

ตอนที่ ๑ เรื่องตีเมืองขอม

๏ กราบบังคมสมเด็จบดินทร์สูร
พระยศอย่างปรางนารายณ์วายุภูต มาเพิ่มพูนภิญโญในโลกา
ทุกประเทศเขตขอบมานอบน้อม ส่งพรั่งพร้อมเบนสุขทุกภาษา
ขอเดชะพระคุณการุณา ด้วยเสภาถวายนิยายความ ฯ
๏ จะกล่าวพงศาวดารกาลแต่หลัง เมื่อแรกตั้งอยุธยาภาษาสยาม
ท้าวอู่ทองท่านอุตส่าห์พยายาม ชี้พ่อพราหมณ์ปุโรหิตคิดพร้อมกัน
มีจดหมายลายลักษณ์ศักราช เจ็ดร้อยสิบสองคาดเป็นข้อขัน
ปีขาลโทศกตกสำคัญ เดือนห้าวันศุกร์ขึ้นหกค่ำควร
เพลาสามนาฬิกากับเก้าบาท ตั้งพิธีไสยศาสตร์พระอินศวร
ได้สังข์ทักษิณาวัฏมงคลควร ใต้ต้นหมันตามกระบวนแต่บุราณ
เป็นมหามงคลเลิศประเสริฐศักดิ์ สร้างปราสาทสำนักไพฑูรย์ถาน
สำเร็จแล้วจึงให้สร้างปรางค์ปราการ ชื่อไพชยนต์ทิพพิมานอลงการ์
แล้วสร้างพระที่นั่งใหญ่ไอศวรรย์ สามปราสาทเสร็จพลันด้วยหรรษา
ท้าวอู่ทองครองเสวยสวรรยา พระชันษาสามสิบเจ็ดเสร็จสมปอง
ชี้พ่อพราหมณ์ถวายนามตามที่ พระรามาธิบดีไม่มีสอง
นามบุรีศรีอยุธยาครอง ให้ถูกต้องตามนามพระรามา ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์ จุลจักรจอมทศทิศา
บำรุงเมือง เรืองฤทธิ์อิศรา ฝูงประชาชมชื่นทุกค่ำวัน
มีเมืองขึ้นสิบหกพระบุรี คือเมืองตะนาวศรีนครสวรรค์
เมืองชวามะกาพิจิตรนั้น เมืองสวรรคโลกสุโขไทย
เมาะลำเลิงบุรีศรีธรรมราช ทั้งสงขลามาภิวาทไม่ขาดได้
พิษณุโลกกำแพงเพชรเมืองพิไชย ทวายใหญ่เมาะตมะจันทบูร
แสนอุดมสมพงศ์วงศ์กษัตริย์ เจ้าจังหวัดราเชนทร์นเรนทร์สูร
โภชนาสาลีบริบูรณ์ ยิ่งเพิ่มพูนผาสุกทุกนิรันดร์
ทรงรำพึงถึงองค์พระเชษฐา ร่วมครรภาอัคเรศน์รังสรรค์
จำจะให้ไปบำรุงกรุงสุพรรณ ด้วยท่านนั้นสิร่วมสุริวงศ์
อนึ่งราชกุมารชาญศักดา องค์พระราเมศวรควรประสงค์
จำเริญวัยใหญ่ยิ่งประยูรวงศ์ ควรดำรงเมืองลพบุรี
ดำริพลางทางออกพระโรงรัตน์ ตั้งกษัตริย์ขนานนามต้องตามที่
เฉลิมเดชเชษฐาธิบดี ให้เป็นที่พระบรมราชา ฯ
๐ ครานั้นพระเจ้ากรุงสุพรรณ พระราเมศวรนั้นก็หรรษา
ต่างองค์ทรงคำนับรับบัญชา แล้วลีลาไปสู่พระบุรี ฯ
๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช มิ่งมงกุฎอยุธเยศจำเริญศรี
สถิตแท่นแสนสำราญดาลฤดี ด้วยบุรีชอบคดประทษร้าย
จำจะให้ราชบุตรสุดส่งสาร ไปรอนราญไล่ริบให้ฉิบหาย
เสด็จออกพระโรงคัลพรรณราย แล้วเผยผายสิงหนาทประภาษมา

เฮ้ยเสนีรีบร้อนจรโดยด่วน บอกพระราเมศวรมาหน่อยหวา
ตำรวจรับพระโองการคลานออกมา ลงนาวารีบไปดังใจจง
วันหนึ่งถึงลพบุรี อัญชลีทูลความตามประสงค์
ว่าพระทรงฤทธิบดุรงค์ เชิญเสด็จเสร็จลงไปกรุงไกร ฯ

๐ ครานั้นพระราเมศวรราช ฟังอำมาตย์ทูลแจ้งแถลงไข
ให้จัดเรือเร็วพลันในทันใด รีบครรไลคืนหนึ่งถึงบุรี
ประทับจอดทอดท่าหน้าตำหนัก ชนเผ้าองค์หิรักษ์รังษี
น้อมประนมบังคมคัลอัญชลี สถิตที่พระโรงรัตน์ชัชวาล ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช ทอดพระเนตรแลมาตรงหน้าฉาน
เห็นลูกยามาประนตบทมาตย์ มีโองการทักทายถิปรายเปรย
นี่แน่เจ้าเยาวยอดบีโยรส อ้ายขอมคดดูถูกนะลูกเอ๋ย
พ่อสุดแสนแค้นใจไม่เสบย แม้นละเลยจะกระเจิงละเลิงใจ
เจ้าแก้วตายาจิตของบิตุเรศ ไปเหยียบเขตดับเชื้อให้เย็นใส
จับประหารผลาญชีวันให้บรรลัย จะได้หรือหรือมิได้ให้ว่ามา ฯ

๐ ครานั้นพระโอรสยศยง ศิโรราบกราบลงแล้วทูลว่า
ซึ่งข้อขอมคบคิดจิตพาลา จะอาสามิให้เคืองเบืองบทมาตย์ ฯ

๐ ครานั้นพระภูเบนทร์นเรนทร์สูร ได้ฟังทูลตบพระหัตถ์อยู่ฉัดฉาน
จึงเอออนรรถตรัสมาไม่ช้านาน จงจัดการรีบร้อนอย่านอนใจ
พลของเราห้าวหาญชำนาญยุทธ เจียนจะขุดกัมพูชาก็ว่าได้
อย่าถอยหลังรั้งรอไปพ่อไป แม้นมีไชยพ่อจะพูนรางวัลครัน ฯ

๐ ครานั้นพระราเมศวรราช เคารพรับอภิวาทขมีขมัน
มาเกณฑ์พวกโยธาได้ห้าพัน ล้วนฉกรรจ์แข็งข้อจะต่อตี
ทั้งอาจองคงทนด้วยมนต์เวท แสนวิเศษฤทธิไกรชาญไชยศรี
ถืออาวุธครบมือถ้วนถือดี โพกแพรสีแสดเสียดประเจียดจัด
บ้างก็ผูกลูกสกดตะกรุดคาด ล้วนองอาจโล่เชนก็เจนจัด
มาพร้อมพรั่งนั่งเบียดเสียดยัด สำรวัดตรวจตราพลากร ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงยศ เอกโอรสชาญไชยดังไกรสร
เสด็จเข้าที่สรงอลงกรณ์ แล้วสอดซ้อนเครื่องทรงณรงค์ครบ
ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพจับพระแสง โดยตำแหน่งสงครามตามชนบ
มาทูลลาบิตุรงค์ทรงพิภพ ประนมนบคอยสดับรับโองการ ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ดำรงราชย์ สถิตอาสน์รจนามุกดาหาร
เห็นพระบิยบุตรสุดสำราญ จึงมีรสพจมานประภาษมา
เจ้าดวงใจพ่อจะไปกัมพุชประเทศ ระวังเหตุกลศึกลึกนักหนา
จะหยุดยั้งจงระวังพระกายา ไม่ได้ท้าแล้วอย่าหาญเข้าราญรอน
ชื่อว่าศึกแล้วอย่านึกประมาทหมิ่น ค่อยประคินจดจำเอาคำสอน
อย่าให้อายขายหน้าประชากร จงถาวรสวัสดีอย่ามีภัย
รบปรามปราบราบเตียนทีเสียนหนาม ดังองค์รามดับเข็ญให้เย็นใส
จงมีโชคไชยะชนะภัย ให้สมในมโนรถหมดทุกอัน
ยืนพระแสงศาตราอาญาสิทธิ์ ใครคดคิดเข่นฆ่าให้อาสัญ
จงอุดมสมสุขทุกนิรันดร์ ซึ่งภยันตรายิ่งใดอย่าใกล้กราย ฯ

๐ ครานั้นพระโอรสยศยง กราบลงแทบบาทพระฎาสาย
เคารพรับพรพลางแล้วย่างกราย ผันผายมาทรงคชาธาร
ได้มหาพิไชยฤกษ์ให้เลิกทัพ โห่รับแซ่เสียงลำเนียงขาน
ล้นฆ้องหึ่งอึงออกนอกทวาร เสียงสะท้านฉันเลื่อนสะเทือนสะท้าน
ทหารช้างโบกช้างตรงไปหน้า เสียงช้างม้าแรงร้องอยู่ก้องกึก
ทวยหาญชานโห่โอพาลึก อึกกะทึกข้ามทุ่งพ้นกรุงไกร
ประทับร้อนนอนค้างกลางอารัญ หลายวันตั้งพลับพลาหยุดอาศัย
เลยวลัดตัดทุ่งเดินมุ่งไป ถึงเวียงไชยกัมพูชาพุอราตรี
มิทันตั้งค่ายคูอยู่สำนัก สั่งให้พักพลทหารชาญไชยศรี
ขึ้นประทับพลับพลาพนาลี ให้โยธีล้อมรอบเป็นขอบคัน ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ทรงนัครา กัมพูชาธิราชรังสรรค์
รู้เรื่องราวข่าวศึกฮึกฉกรรจ์ มาบุกบั่นตั้งประชิดติดพารา
แสนพิโรธโกรธกริ้วกระทืบบาท ดำรัสเรียกอุปราชโอรสา
กับข้าเฝ้าเจ้าพระยาและพระยา มาปรึกษาสงครามตามทำนอง
จะผ่อนผันฉันใดไฉนเล่า พาราเราเกิดวุ่นจะขุ่นหมอง
จะคิดอ่านการศึกเร่งตรึกตรอง ใครเห็นช่องฉันใดให้ว่ามา ฯ

๐ ครานั้นเจ้าพระยาอุปราช เคารพรับอภิวาทแล้วทูลว่า
ซึ่งทัพไทยเดินบกยกกันมา ขออาสามิให้เคืองเบืองบทมาลย์
จะหักโหมโจมจับสัปรยุทธ์ ให้ม้วยมุดยับแยกถึงแตกฉาน
ซึ่งทัพมาล้าเมื่อยเดินเหนื่อยนาน ถึงสถานมิทันยั้งตั้งกระบวน

จะหักหาญรานทำค่าวันนี้ เห็นจะมีไชยาศักห้าส่วน
ไม่มีค่ายถ่ายเทคงเรรวน ใครครวญเห็นจะได้ดังใจปอง ฯ
๐ ครานั้นพระเจ้ากรุงกัมพูชา ได้ฟังว่าเปรมปรีดิ์ยิ่งย่อง
จึงเออออรรถครัสความตามทำนอง ดีแล้วลูกถูกต้องคลองฤทัย
แล้วผินพักตร์ถามบรรดาพวกข้าเฝ้า ชังลูกเราว่าเห็นเป็นไฉน
จะได้ช่องคล่องจิตเหมือนคิดไว้ หรือเห็นเป็นอย่างไรให้ว่ามา ฯ
๐ ฝ่ายว่าข้าเฝ้าเหล่าพวกขอม ต่างเห็นพร้อมเพียงกันยังหรรษา
จึงกราบทูลตามมูลกิจจา ชังตรัสมาต้องทเห็นดีนัก
ด้วยทัพไทยไพร่นายยังรายเรี่ย ทำลายเสียจู่โจมรบโหมหัก
อย่าให้ตั้งค่ายมั่นชั่นนัก แม้นหน่วงหนักนิ่งไว้ไม่สู้ ฯ
๐ ครานั้นพระเจ้ากรุงกัมพุชประเทศ สดับเหตุปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ทรงสำรวลสรวลร่าแล้วพาที เหวยเสนีตรวจตราพลากร
แล้วตรัสสั่งอุปราชราชโอรส จงคุมทัศทวยหาญชาญสมร
ไปโจมทัพจับไทยไพร่รอน จงถาวรพูนสวัสดิ์กำจัดภัย ฯ
๐ ครานั้นอุปราชราชบุตร เกษมสุดยินดีจะมีไหน
บังคมลามาเตรียมพลไกร จำนวนไพร่โยธาหมื่นห้าพัน
ถึงยามสองกองทัพไม่ลับสน ดำเนินพลออกทวารปราการกั้น
ห้ามมิให้เฮฮาพูดจากัน ถึงกองทัพฉับพลันในทันที
ให้ยิงปืนครืนครกเสียงกึกก้อง โห่ร้องเลื่อนลั่นสนั่นมี
ดาบดังพรั่งพร้อมล้อมราว ต้อนตีทัพมาไม่รารอ ฯ

๐ ครานั้นแม่กองส่องทหาร ฉวยดาบโดดไล่ไม่ย่อท้อ
หมู่ทหารราญรับสัปยุทธ พวกขอมแข่งแทงกระทั้งพุ่งทลาย
เขมรโดดโลดไล่พวกไทยล่า ขอมกระทำซ้ำเติมโห่เหิมอึก
๐ ครานั้นพระราเมศวรราช เสียงครั่นครื่นดินพลันในทันใด
เห็นพลเมืองเนืองหนุนชนาบไล่ แสนพิโรธโดดกลับเข้าพลับพลา
ขับพหลพลไกรไล่ตระหลบ ทหารกลัวตัวตายเข้ารายรับ
ต่างก็แข่งแรงเริงในเชิงยุทธ พวกขอมอ่อนหย่อนย่นไม่ทนทาน
๐ ครานั้นมหาอุปราช ต้อนกระตุ้นหนุนซ้ำกระหน่ำมา
พันแทงแย้งยุทธอาวุธสั้น ทั้งสองข้างต่างระทมบ้างตื่นตาย
๐ ครานั้นพระราเมศวรราช ทรงม้าร่ารับด้วยฉับไว

ฮึดหม่านตกใจเอ๋ะใครหนอ ร้องรับพ่อพวกเราเอาให้ตาย
ปรายอาวุธหอกดาบกำซาบสาย ไทยตายแตกตื่นเสียงครื่นครึก
มัวหลับตาเสียกระบวนเมื่อจวนดึก อึกกะทึกรบรับจนทัพไชย ฯ
ทรงไสยาสน์ในพลับพลาที่อาศัย ตกพระทัยผลันผลุนหมุนออกมา
กองทัพไทยย่อหย่อนอ่อนนักหนา ทรงสาตราวุธวางออกกลางทัพ
ใครไม่รบหลีกเลี่ยงจะเสี่ยงสับ ทั้งสองทัพแข่งขันประจัญบาน
ฤทธิรุทธพันฟาดกันฉาดฉาน ไทยทหารฮึกโห่เป็นโกลาฯ
กรีดกวาดพลีกายทั้งซ้ายขวา พวกโยธาร้อนตัวกลัวความตาย
แข่งขันต่อตีไม่หนีหาย ไพร่นายกลงกลาดอนาถใจ ฯ
องอาจมิได้พรั่นประหวั่นไหว ต้อนไพร่พลทหารเข้าราญรบ

ทั้งสองข้างต่างแข็งกำแหงฮึก อึกกะทึกกรูเกรียวเสียวตระหวด
ข้างทัพไทยไพร่น้อยต้องถอยทบ พวกขอมรบบุกบันประจัญบาน
จนเพลาพ้ำขาวเช้าตรู่ ๆ ยังเกรียวกรูฮึกโห่ด้วยโมหานธ์
ไพร่เริ่งตายนายต้อนเข้ารอนราญ อลหม่านจนสว่างขึ้นรางรอง ฯ

๐ ฝ่ายว่าพระราเมศวรราช องอาจมิได้หลบสยบสยอง
แต่เห็นพลน้อยกว่าท่าเป็นรอง จำจะต้องผ่อนพักไว้สักที
ดำริพลางทางให้โบกธงทัพ รอรับรบไปแต่ไม่หนี
เขมรโห่โกลาหลตามราวี พวกไทยตีถอยทนร่นมาพลาง ฯ

๐ ครานั้นอุปราชราชบุตร เห็นสิ้นสุดแดนเมืองเครื่องขัดขวาง
จะติดตามข้ามเขตประเทศทาง ก็เห็นห่างเวียงไชยไม่ชอบกล
ไม่มีกองลำเลียงเลี้ยงทหาร ทางกันดารสารพัดจะขัดสน
ก็เลิกทัพกลับจรไม่ร้อนรน ประมาทตนมิได้คิดจะติดตาม ฯ

๐ ฝ่ายพระราเมศวรสุริวงศ์ ให้พักพวกจตุรงค์กลางสนาม
แล้วชุมนุมเสนาปรึกษาความ แม้นว่ามเล่าก็เห็นจะเป็นรอง
พลเรามาห้าพันถึงกลั่นกล้า น้อยกว่าสิบเอาหนึ่งไม่ถึงสอง
จึงรอราล่าให้ใจคะนอง คงจะต้องแก้เผ็ดไม่เข็ดมือ
บอกขอพลคนเพิ่มเติมมาใหม่ ไม่มีไชยแล้วพากลับอย่านับถือ
ได้เรียนรู้สู้เขาเอาให้ลือ แต่งหนังสือบอกพลันให้ทันที ฯ

๐ ครานั้นข้าเฝ้าเหล่าทหาร กราบกรานเห็นพร้อมน้อมเกษ
แต่งหนังสือบิดาไม่ราวี ให้เสนีสับม้ารับคลาไคล ฯ

๐ ครานั้นพระราเมศวรราช ให้เคลื่อนพยุหบาตรทั้งน้อยใหญ่
ประทับอยู่เขตแคว้นแดนกรุงไกร ตั้งพระทัย่าทัพอยุธยาฯ

๐ ครานั้นเสนปรชาชาญ จำทูลสารทรงยศโอรสา
แรมร้อนนอนในพนาวา ถึงกรุงศรีอยุธยาด้วยฉับพลัน
ก็เข้าในนัคเรศเขตสถาน แจ้งสารเสนชมชมัน
ถึงเวลามาเตรียมอยู่พร้อมกัน คอยเฝ้าองค์ทรงธรรม์พระโรงไชยฯ

๐ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงเดช เนานิเวศน์ปรางค์ทองอันผ่องใส
แสนสำราญบานราชหฤทัย อนงค์ในเคียงคู่เข้าอยู่งาน
บ้างหมอบเมียงเคียงคอยชม้อยม้วนเบนนวลฯ น่าชมสมสัณฐาน
บางกอมชบรับเพลงบรรเลงลาน พระสำราญรื่นเริงบันเทิงใจ
พอสายแสงสุริยาภาณุมาศ ยุรยาตรออกพระโรงวินิจฉัย
สถิตแท่นเนาวรัตน์ไอัครไชย เสนาในหมอบเฝ้าเป็นเหล่ากัน
เสียงประโคมโครมครึกพึกก้อง ตามทำนองขัตยราชรังสรรค์
ดังจักรกฤษณ์ทิรงค์ทรงสุบรรณผันพระพักตร์ซักถามความบุรีฯ

๐ ครานั้นพระยามหาอำมาตย์ อภิวาททูลความไปตามที่
ขอเดชะพระองค์ทรงธรณ อนชวอยู่ใต้พระบาทา
บัดนี้พระโอรสยศยง ให้ขุนโจมจัตุรงค์แม่กองหน้า
กับหลวงศักดิ์เสนีศรีเสนา นำสารามาเคารพอภิวันท์
พอทูลเสร็จคดีสารอ่านถวาย บรรยายโดยคดชมชมัน
อ่านจบนบนอบบังคมคัล ตรงหน้าบัลลังก์รัตน์ชัชวาลฯ

๏ ครานั้นพระองค์ดำรงวัง ได้ทรงพังองอันไม่บรรหาร
คะนึงนึกตรึกตราเป็นช้านาน มิโองการสั่งหนาทประภาษมา
เอออะไรลูกเราช่างเบาจิต แพ้ความคิดข้าศึกนกชายหน้า
ทำให้เสียท่วงทีในปรีชา ดูแต่กลาดอดออถอทะนง
จนเสียพระศรีสวัสดิ์น่าชัดแค้น เข้าเขตแดนอรินไยมาใหลหลง
ไม่ระวังเนื้อตัวมัวทะนง อ้ายขอมคงเหิมฮึกนึกดูเบา
ครั้นจะนิ่งทิ้งไว้ให้กำเริบ จะโตเติบใหญ่เยี่ยมแทบเทียมเขา
เขม้นหมายหยิ่งเย่อลเมอเมา โอรสเราหมิ่นประมาทจึงพลาดพลั้ง
จำจะให้พระบรมราชา ยกโยธาตามไปดังใจหวัง
ทำลายล้างพาราเข้าผ่าพัง คงได้ดังมโนรถหมดโพยภัย
เหวยมหามนตรีขมีขมัน ไปสู่พรรณพาราอย่าช้าได้
เชิญเสด็จเชษฐามาไวๆ จงรีบไปเร็วหวาอย่าช้าที ฯ
๏ ครานั้นตำรวจในได้รับสั่ง ถวายบังคมคล้อยถอยจากที่
เรียกผีพายบ่ายหน้าลงนาวี ไม่รอรีคนหนึ่งถึงพลัน
ประทับท่าคลาไคลชลไปเผ้า กั้มเกล้าอัญชลีขมีขมัน
ทูลว่าองค์พระทรงยศทศธรรม์ ให้เชิญเสด็จผายผันกรุงไกร ฯ
๏ ครานั้นพระบรมราชา พังเสนาทูลแจ้งแสดงไข
สั่งให้จัดนาวาแล้วคลาไคล คืนหนึ่งถึงในอยุธยา
เรือทนงเข้าประทับกับฉนวน เสด็จด่วนแห่แหนแน่นหนา
ครงถึงวังยังกระบวนด่วนดลา เข้าพระโรงรัตนาในทันที ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช ทอดพระเนตรปรีดเปรมเกษมศร์
เห็นเชษฐาสุริวงศ์ทรงยินดี เชิญสถิตร่วมทับลังกรัตน์
ต่างองค์คำนับอภิวาท ร่วมอาสน์อิดเรกเศวตรฉัตร
มนตรีเข้าเฝ้าเบียดกันเยียดยัด สองกษัตริย์ปราศรัยกันไปมา ๆ

๐ ครานั้นฝ่ายพระนริน์ทร์ปิ่นประเทศอยุธเยศยอดสยามภาษา
ตรัสประภาษตามราชกิจจา พระนัดดาท่านไปปราบไพร่
เสียฤทธิ์เหลวแหลกต้องแตกทัพ ระย่ำยับไพร่พลก็บ่นป
ท่านเอ็นดูผู้พักตร์ไว้สักที ช่วยชี้เหยียบย่ำให้ทำลาย ๆ

๐ ครานั้นพระบรมราชา สำรวลร่าทูลไปดังใจหมาย
ศึกเพียงนมพอทจะวุ่นวาย พระหลานชายพายแพ้ขอแกมอ
ทำไมทัพเขมรเดนเชาเลือก มิแต่เปล็อกสู้ไทยจะได้หรือ
เสียแต่หย่อนอ่อนหัดไม่พัดปรือ ได้ลงมือแม้นไม่สรรพไม่กลับมา
อย่าได้ทรงพระวิตกยกธุระ ศึกนี้จะขอคำนับรับอาสา
แต่ไพร่พลของข้าเจ้าไม่เอามา รับประทานโยธาสักหมื่นปลาย ๆ

๐ ครานั้นพระภูเบนทร์นเรนทร์สุริเพิมพูนสำราญรมย์ด้วยสมหมาย
สำรวลเริงเล่นประสานบานสบาย แล้วผันผายพจนาทประภาษพลัน
เหวยเสนากรชาพยุหะ ให้แต่พระเจ้าพี่ชมชัน
จะยกไปกัมพูชาอีกห้าวัน ให้เกณฑ์กันไว้หวาอย่าช้าที
ประภาษพลางทางเชิญพระเชษฐา เข้าปรางค์ปราปรีดเปรมเกษมศร์
ทรงเสวยโภชนาสำลี สถิตทิมนเทียรวิเชียรพลายฯ

๏ ครานั้นเจ้าพระยามหาอำมาตย์ ผู้รับราชโองการให้บัตรหมาย
กะเกณฑ์พวกพหลพลนิกาย แต่ตัวนายยี่สิบถ้วนกระบวนจร
กองอาสาหกเหล่าเข้าบรรจบ เคยบุกรบห้าวหาญชาญสมร
ไพร่สามหมื่นมีผมอดอชจร เคยราญรอนยี่นยงคงกระพัน
ทั้งคชาม้ามงสังละร้อย หมอควาญคอยจับจดชยัน
จ่ายอาวุธเสื้อผ้าสำรพัน มาพร้อมกันเข้ากระบวนถ้วนทุกกอง ๆ
๏ ครานั้นพระบรมราชา ครั้นโยธาพร้อมพรั่งกันทั้งผอง
สะดวกได้ฤกษ์ยามตามทำนอง เข้าสู่ห้องแต่งองค์ทรงอาวุธ
ทูลลาองค์พงศ์นรินทร์บินประเทศ พระทรงเดชยินดีเป็นที่สุด
ทรงอำนวยพรประสิทธิฤทธิรุทร จงโค่นชุดให้แหลกแตกทำลาย ๆ
๏ ครานั้นพระเจ้ากรุงสุพรรณ รับพรจรจรัดด้วยจวนสาย
เสร็จทรงช้างบัลลังก์ทนั่งพลาย ให้คลคลายทัพโห่เป็นโกลา
ประโคมแซ่แตรสังข์ดังสนั่น พลขันธ์แลหลามงามสง่า
เสียงครื่นครึกกึกก้องกลองประดา กระบวนหน้านำออกนอกปราการ
ข้ามทุ่งมุ่งหมายออกชายป่า โยธาโห่ร้าวฉาวฉาน
หลายวันดั้นเดินดงดาน ถึงสถานกองทัพทัพลับพลา ๆ
๏ ครานั้นพระราเมศวรปรเมศ ทอดพระเนตรทัพใหญ่ใจหรรษา
แจ้งว่าองค์ทรงฤทธิบิตุลา รีบไคลคลามารับในฉับไว
ประนตนั่งบังคมประนมหัตถ์ เชิญกษัตย์สู่พลับพลาที่อาศัย
ทั้งโยธาทหารสำราญใจ เข้าเฝ้าไทพร้อมพรั่งดังบัญชา

๐ ครานั้นพระเจ้ากรุงสุพรรณ สรวลสั่นตรัสถามตามกังขา
ยังไรพ่อหน่อกษัตรัยผู้นัดดา ยกออกมาเสียชัยแก่ไพร่
พระองค์ทรงฤทธิคิดวิตก ให้ลุงยกตามตะบึงจนถึงที่
ทำไฉนจึงได้เปลี่ยนเสียท่วงที แจ้งคดีเดิมไปจะใคร่ฟัง ฯ

๐ ครานั้นพระราเมศวรราช อภิวาททูลไปดังใจหวัง
ตั้งแต่ต้นจนล่าเข้าป่ารัง เหลือกำลังพลน้อยจึงถอยมา
มันทั้งเมืองเนืองหนุนชนาบไล่ จึงเสียชัยปัจจามิตรผิดนักหนา
ขอพระองค์ทรงฤทธิบดุลา ให้นัดดาแก้กลได้พันอาย ฯ

๐ ครานั้นพระบรมราชา สำรวลร่าตอบไปดังใจหมาย
ถูกมาด้วยจะได้ช่วยพระหลานชาย จะผันผายพรู่งนิไปตีทัพ
พระรามราชรับรองเป็นกองหน้า คุมโยธาล้วนฉกรรจ์ห้าพันสรรพ
มิเกียกกายยกกระบัตรปลัดทัพ โดยตำหรับสงครามตามมามา
ตรัสพลางสายัณห์ลงทันใด พลไกรพร้อมล้อมแน่นหนา
ตีมองกองไฟใกล้พลับพลา คอยตรวจตรานั่งยามตามทำนอง ฯ

๐ ครั้นรุ่งรางสางแสงสุริยา ไก่บ้าขานขันสั่นก้อง
น้ำค้างพรมลมชายปรายละออง ดูเหว่าร้องเร่งรัดพระสุริยงค์
ผกากาญจน์บานแย้มแซมสาโรช ริมเชื่อนโขดบรรพตาป่าระหง
แสงหิรัญพรรณรายชนชายดง จัตุรงค์ต่างตื่นพันกายา
จัดแจงแต่งกายทั้งนายไพร่ ประจำให้เข้ากระบวนไว้ถ้วนหน้า
บ้างผูกช้างพระที่นั่งอัฒการ์ มารอท่ารับองค์พระทรงธรรม์ ฯ

๐ ครานั้นพระบรมราชา ชวนกษัตริย์นัดดาขมีขมัน
ประดับองค์ทรงสรรพแล้วฉับพลัน จรจรัดมาเกยรัตน์ตระบัดใจ
สองพระองค์เสร็จทรงช้างทนง พร้อมสะพรั่งคนแห่แลไสว
โห่ฮึกึกครึกครื้นยิงปืนไฟ จากค่ายใหญ่เกรียวตรงเข้าดงดง
ถึงประเทศเขตท่งกรุงกัมพุช ไม่ยั้งหยุดทวยหาญชาญสมร
พอราตรีค่อมค่อมนคร โห่สะท้อนปล้นปืนค่ำแพง
เสียงสนั่นครึกครื้นยิงปืนดับ เข้ารบรับฝ่าพังกำลังแข็ง
จุดปืนไฟไล่ล้างกันกลางแปลง ยอแย่งเหย้าเรือนเกลือนทำลาย ฯ

๐ ครานั้นพระเจ้ากรุงกัมพูชา มัวหลับตาองอาจประมาทหมาย
รู้สึกตนวนเวียนสิ้นสิ้นตาย กวนวายหนีออกนอกบุร์
ราชฎรรอนจิตไม่คิดสู้ ตางเกรียวกรูพากันและเมียหน
โยธาไทยไล่ฉัดสกัดตี เสียงโศกแซ่เสียงทึงเวียงไชย
ผัวพลัดเมียเมียพรากจากลูกผัว วิ่งแต่ตัวผู้เดียวเที่ยวร้องไห้
พวกกองทัพจับมัดด้วยขัดใจ ยกมือไหว้ท่วมหัวกลัวเต็มที ฯ

๐ ครานั้นพระบรมราชา กับกษัตริย์นัดดาจำเริญศรี
ครั้นมีชัยได้โดยสะดวกดี สั่งโยธาเที่ยวประกาศราษฎร
ผู้มาอ่อนน้อมยอมโดยดี จะให้อยู่บรรโมสร
ทั้งรับหลบลี้หนีซอกซอน จงกวาดต้อนรวมชวมไปพร้อมกัน
รับสั่งพลางทางพานัดดาราช เที่ยวประพาสทั่วในไอศวรรย์
ประทับอยู่กัมพูชาสิบห้าวัน พระทรงธรรม์กลับมายังธานี ฯ

คำนำ

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการดำรัส ฯ สั่งให้พระสุนทรโวหาร ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า "สุนทรภู่" นั้น แต่งขึ้นสำหรับขับถวายทรงพังในเวลาทรงเครื่องใหญ่ ตามแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ ๒ และต่อมาโปรด ฯ ให้ใช้เป็นบทสำหรับนางในขับส่งมโหรีหลวงด้วย แต่เสภาเรื่องนี้เมื่อรัชกาลที่ ๕ ฉบับหายไป ได้พยายามค้นหากันมาช้านานก็ไม่พบ ถึงเข้าใจว่าจะสูญเสียแล้ว ยังรู้อยู่แต่มีผู้ท่องจำไว้ได้คนละเล็กละน้อย มาจนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ หอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร หาฉบับหนึ่งซึ่งเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารได้ จึงปรากฏว่ายังอยู่บริบูรณ์

เสภาเรื่องมีอยู่ทั้งหมด ๒ เรื่อง เรื่องแรกที่ตัดตอนมาพิมพ์อยู่ในเล่มนี้ ส่วนตอนที่ ๒ จับตั้งแต่พระมหาจักรพรรดิได้ช้างเผือกและเกิดศึกสงครามกับพะม่า จนกระทั่งถึงตอนพระมหาธรรมราชาเจรจาความเมืองกับพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต และพระเจ้าหงสาวดีคิดกลอบายทำพิธีเวียงจันทร์แตก ฉบับบริบูรณ์ทั้งสองตอนของเสภานี้เคยมีผู้มาขออนุญาตพิมพ์แจกหลายครั้ง ผู้สนใจจะขอดูได้ ณ หอสมุดแห่งชาติ

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ตอน

กำเนิดพลายงาม

สุนทรภู่แต่ง

กำเนิดพลายงาม

๏ ครานั้นวันทองผ่องโสภา อยู่เคหากับขุนช้าง ให้หมางหมอง
ไม่มีสุขทุกเวลาน้ำตานอง ด้วยว่าท้องสิบเดือนไม่เคลือนคลา
จะคลอดบุตรสุดปวดให้รวดเร้า ตึงหัวเหน่าเหน็ดเหนื่อยเมื่อยต้นขา
แสงหิงห้อยพรอยพรายพร่างสายตา จะเรียกหาเจ้าขุนช้าง ให้หมางใจ
แต่นวดนวดปวดมวนให้บ่วนปั่น สุดจะกลั้นกลอกหน้าน้ำตาไหล
พะยุงท้องร้องเรียกพวกข้าไท จะขาดใจแล้วช่วยด้วยแม่คุณ
ขุนช้างตนพ่นตัวหัวผงก เห็นเมียตกใจผวาออกว่าวุ่น
ประคองนางพลางบนเอาต้นทุน อย่าท้อแท้แม่คุณจงแชงใจ
พลางดูท้องร้องว่าเอาออกแล้วซิ ตั้งสติอารมณ์จะข่มให้
นางวันทองร้องเสือกกลิ้งเกลือกไป ขุนช้างได้หมอนรองประคองคอ
เรียกหาข้าคนอสหม่าน บนนอกชานพวกผู้หญิงออกวิ่งสอ
ให้ไปรับยายสายกับยายยอ แต่ล้วนหมอตำแยเชิงแช่มา
เข้าถอท้องต้องถูกว่าลูกดำ เอาหน้าคว่ำไขว่ขวางไปข้างขวา
ช่วยผันแปลแก้ไขใกล้เวลา บ้างต้มยาขย่ำส้มต้มน้ำร้อน
นางวันทองร้องไห้ใจจะขาด พอกรรมชาตาตะประทะถอน
อรุณฤกษ์เบิกสุรินทร์ทินกร อุทรคลอนเคลือนคลอดไม่วอดวาย
พอพ้นท้องร้องแว่นางแม่หวด หน้าซีดอกสั่นมิ่งขวัญหาย
ขุนช้างมองร้องอ้ายหนูเป็นผู้ชาย ทั้งย่ายายเยี่ยมลูกให้หยูกยา
แล้วทอดเตาเข้าไฟไม่ไยเจือ ครั้นจะเกบความกล่าวยาวหนักหนา
ค่อยกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้จนใหญ่มา กระทั่งอายุเจ้าได้เก้าปี

ไม่คลาดเคลื่อนเหมือนแม่นขุนแผนพ่อ เหลืองละอองอ่วมบ้วนเป็นนวล

ศร

ทั้งจุกผมกลมกล่อมกระหม่อมดก ช่างพาทีฉอเลาะพูดเพราะพราย

นางวันทองน้องคะนึงถึงขุนแผน ด้วยลูกแม่นเหมือนเหลือเป็นเชือสาย

บอกบ่าวไพร่ให้สำเนียกเรียกลูกชาย ชื่อว่าพลายงามน้อยแก้ว

กลอยใจ ฯ

๐ ฝ่ายขุนช้างหมางจิตต์ให้คิดแค้น ลูกขุนแผนมั่นคงไม่ส่งไส้

เมื่อกระนั้นเหมือนกูครันดูไป ก็กลับไพล่เหมือนพ่ออ้ายทรพี

อแม่วันทองกล่องจิตต์ ช่างประดิษฐ์ชื่อลูกให้ถูกที

เรียกพ่อพลายคล้ายผัวอัตวัด ทุกราตรีตรึกตราจะฆ่าฟัน

พอวันทองน้องป่วยลงด้วยเคราะห์ มาจำเพาะจะวิโยคให้โศกศัลย์

พังเสียงเงียบระงับหลับกลางวัน พลายงามนั่นนั่งกับพ่อที่หอกลาง

ขุนช้างเห็นเป็นที่ไม่มีเพื่อน แกล้งชวนชักพาลงมาล่าง

ให้ขี่หลังนั่งบ่าแล้วว่าพลาง ไปชมช้างกวางทรายมีหลายพันธุ์

ทั้งนกยูงฝูงหงส์ขันลงเกลือน จับไก่เถื่อนมาเลี้ยงพังเสียงขัน

พูดให้เพลินเดินพลางกลางอรัญ แกล้งให้หันดูแลฝูงแกกา

โพระดกนกงวกระตั้วเต้น กระแตเล่นไม้โจนโผนผวา

เจ้าพลายงามถามพ่อพูดจ้อมา ขุนช้างพาเลี่ยวไปปะไม้ซุง

เห็นลูกหงส์ดังขัดเขมน สะบัดเบนเบือนเหวี่ยงลงเสียงผลุง

ปะเตะซ้ำต่ำผางเข้ากลางพุง ถูกระทุ้งถองทุบเสียงอุบโอย

พลายงามร้องส่องมือมันอุดปาก ดันกระดากถลากไถลร้องไห้โหย

พอหลุดมือรีบร้องวันทองโวย หม่อมพ่อโปรดฉันแทบบรรไลย

ไม่เห็นแม่แลหาน้ำตาตก ขุนช้างชกฉุดคร่าไปปราใศรย
จนเหงื่อตกระปรกกระปรอมชนคร่อมไว้ หอบหายใจฮักๆเข้าหักคอ
พลายงามดนสนเสียงสำเนียงร้อง ยกแต่สองมือไหว้หายใจผ่อ
มันห้ามว่าอย่าร้องกต้องรอ เรียกหม่อมพ่อเจ้าขาอย่าฆ่าเลย
จงเห็นแก่แม่วันทองของลูกบ้าง พ่อขุนช้างใจบุญเจ้าคุณเอ๋ย
ช่วยผ่งปลูกลูกไว้ใช้เช่นเคย ผงกเงยมันก็ทุบหงุบดงไป
บบจมูกจุกปากลากกระแทก เสียงแอกๆ อ่อนซบสลบไสล
พ่อผพรายนายขุนแผนผู้แว่นไว เข้ากอดไว้มิให้ลูกลูกของนาย
ขุนช้างเห็นว่าทับจนดับแตก เอาคาแฝกฝุ่นกลบให้ศพหาย
แล้วกลงซ้อนซ้อนทับให้ลับกาย ทำลอยชายชมบ่ากลับมาเรือน ฯ

๐ ฝายผพรายนายขุนแผนแคนขุนช้าง อุตส่าห์งางขอันใหญ่ ให้เขยอน
แล้วเบ่าแกแผดหายละลายเลอน เจ้าพลายเคลอนคลายฟนเหมอน
ตนนอน

นางพรายบอกว่าเราบ่าวขุนแผน มาทำแทนเมื่อมันทับช่วยรับขอน
ไม่ม้วยแล้วแก้วตาอย่าอาวรณ์ อยู่นกอนเถดนะเจ้าอย่างเศร้าใจ
แม่ของเจ้าเราจะบอกออกมารับ แล้วหายวับวูวามตามวิไสย
เจ้าพรายงามยามเย็นไม่เห็นใคร เทยวร้องไห้หาแม่ชะแง้คอย
จะไปเรือนเพื่อนทางทกลางบ่า นกน้ำตาหยดเหยาะลงเผาะผอย
เจ้าแหงนดูสุริฉายกบ่ายคล้อย ให้นกน้อยใจพ่อพูดล่อลวง
เสียแรงลูกผูกใจจะได้พึ่ง พ่อโกรธจึงสิ่งไรเป็นใหญ่หลวง
โอ้มพ่อกไม่เหมอนเพื่อนทั้งปวง มีแต่ลวงลูกลักไปหักคอ
รักระนมอยากเรียกพ่อดอก จะไปบอกแม่วันทองให้พ้องพ่อ

เที่ยวผันแปลแลหาน้ำตาคลอ นกระย่อเยกเย็นไม่เห็นใคร
ดูครวญครักพฤกษาป่าสงัด ไม่แกว่งกวัดก้านกิ่งประวิงไหว
จังหรีดร้องก้องเสียงเคียงเรไร ทุ่งลองไนเรอยแร่แวแวว่าบ
ดูเหว่าร้องมองเมียงเสียงว่าแม่ ยืนชะแง้แลดูเงยหูรับ
อยู่แน่แม่จาจงมารับ วิ่งกระสับกระส่นวนเวียนไปฯ

๐ ฝ่ายพวกพรายกายสิทธิฤทธิรุทร์ เหมือนลมวูดวู่หนึ่งถึงไหนไหน
ไปเข้าฝันวันทองถึงห้องใน เหมือนจะให้เห็นลูกคิดผูกพันฯ
๐ ครานั้นวันทองผ่องโสภา เมียลูกแก้วแววตาจะอาสัญ
ควรกระเหม่นเบนรางแต่กลางวัน ให้หวั่นหวั่นหวิวหวิวหิวหาวนอน
พอม่อยหลับคลับคล้ายเห็นพลายน้อย ขุนช้างถ่อยทับไว้ด้วยไม้ซ้อน
ผวาฟื้นตื่นตาให้อาวรณ สะอื้นออนไนอกตกตะลึง
พอแมลงมุมอุ้มไข่ไต่ตอก นางผงกเงยพึงดังผึงผึง
ประหลาดลางหมางจิตติดคะนึง ร่ำลึกถึงลูกชายเจ้าพลายงาม
ลูกออกมาหาจบไม่พบเห็น ที่เคยเล่นอยู่กับใครเที่ยวไต่ถาม
แต่อดูกลูกครอกมันบอกความ ว่าเห็นตามพ่อขุนช้างไปกลางไพร
นางแคลงผัวกลัวจะพาไปฆ่าเสีย น้ำตาเรี่ยเรียตกซกซกไหล
ออกนอกรั้วตัวคนเดียวเที่ยวเดินไป โอ้อาไลยเหลียวแลชะแง้เงย
เห็นคุ้มคุ้มพุ่มไม้ใจจะขาด พ่อพลายงามทรามสวาทของแม่
เอย

เจ้าไปไหนไม่มาหาแม่เลย ที่โคกเคยวิ่งเล่นไม่เห็นตัว
ฤาล้มตายควายขวิดงูพิษขบ ไฉนศพสาบสูญพ่อทูลหัว
ยิ่งเย็นย่ำค่ำคลุ้มชะอุ่มมัว ยิ่งเร่ารัวเรียกร่ำระกำใจ

เสียงซ่อแซ้แกกาผวาว่อน จึงจอกหอนโหยหาที่อาไศรย
จักกระจ้นเจอยร้องริมลองไน เสียงเรไรหริ่งหริ่งทึกงรัง
ทั้งเปิดผีปแก้วแว่วแว่วหวด เสียงจังหรีดกรีดแซ่ดังแตรสังข์
นางวันทองมองหาละล้าละลัง ฤาผีบังซ่อนเร้นไม่เห็นเลย
จะบนหมู่สุราร่ำว่าครบ ขอให้พบลูกตัวทูลหัวเอ๋ย
แล้วลดเลี่ยวเที่ยวแลชะแง้เงย โอ้ทรามเชยหลากแล้วพ่อแก้วตา

ตะโกนเรียกพลายงามทรามสวาดิ ใจจะขาดคนเดียวเที่ยวตามหา
สะอื้นโอ้โพล้เพล้เดินเอกา สกุณานอนรังสพรั่งไพร
เห็นฝูงนกกกบตรึงสดเศร้า โอ้ลูกเราไม่รู้ว่าอยู่ไหน
ชะนีโหวยโหยหวนรัญจวนใจ ยิ่งอาไลยแลหาน้ำตานอง
พอแว่วแว่วแจ้วเสียงสำเนียงเรียก นกสำเหนียกหลายหนขนสยอง
ตรงเชิงชุ้มคุ้มเคียงนางเมียงมอง เห็นลูกร้องไห้สะอื้นยืนเหลียวแล
ความดีใจไปกอดเอาลูกแก้ว แม่มาแล้วอย่ากลัวทูลหัวแม่
เป็นไรไม่ไปเรือนเที่ยวเชือนแช แม่ตามแต่ตะวันบ่ายเห็นหายไป
เจ้าพลายน้อยสร้อยเศร้าแล้ว หม่อมพ่อพาเวียนวงให้หลง
เล่าว่าใหล
แล้วทูลถวายจุมพิตของลูกไว้ เอาขอนไม้ทับคอแทบมรณา
พอพวกพ้องของขุนแผนแล่นมาช่วย จึงไม่ม้วยแม่คุณบุญหนักหนา
ยังช้ำชอกยอกเหน็บเจ็บกายา พูดน้ำตาผอยผอยด้วยน้อยใจฯ
นางวันทองร้องไห้ใจจะขาด โอ้ชาตินี้กรรมจะทำไฉน
แล้วเล่าความตามจริงทุกสิ่งไป เจ้ามิใช่ลูกเต้าเขาจึงชัง

พ่อของเจ้านนฤาชอชุนแผน เป็นคนแค้นกับชุนช้างแต่ปาง

หลัง

เอาทุกข์ร้อนก่อนเก่าเล่าให้พัง เคยวนอยู่ในคุกเป็นทุกข์ทน
จึงจนใจไม่มีที่จะพึ่ง มันทำถึงสาหัสกูขัดสน
ครันจะพ้องร้องเล่าเรากจน แม้นไม่พ้นม้อมันจะอันตราย
แต่รู้อยู่ว่าย่าทองประศร์ อยู่บ้านกาญจน์บุรีวัดเซิงหวาย
แม้นไปถึงพึ่งพาย่าพ่อพลาย จะสบายบุญปลอดตลอดไป
แต่ทางนั้นวันครึ่งจึงถึงบ้าน ทางกันดารเดินดงจะหลงไหล
โอ้ใครเล่าเขาจะพาเจ้าคลาไคล นางร้องไห้สะอื้นกลั้นน้ำตา ฯ

๐ เจ้าพลายงามถามชักตระหนก พลางบอกแม่ลูกแสนแค้นหนก

แน่ หนา

อ้ายคนนี้มิใช่พ่อจะขอลา ไปหาย่าอยู่บ้านกาญจน์บุรี
สงสารแต่แม่คุณของลูกแก้ว จะดับแล้วตายเป็นไม่เห็นผี
เพราะพ่อเลยเคยสาไม่ปราณี อยู่ทนชีวันจะบรรไลย
ไปสู้ตายวายวางเสียข้างหน้า ด้วยเกิดมากรรมจะทำไฉน
ขอลาแม่แต่นี้บัดนี้ไป แล้วร้องไห้หวนคิดถึงบิดา
โอ้พ่อคุณชุนแผนของลูกเอ๋ย เมื่อไรเลยลูกจะได้ไปเห็นหน้า
ต้องติดคุกทุกข์ทุเรศเวทนา เจ้าครวญคร่ำร่ำว่าด้วยอาไลย ฯ

๐ นางวันทองร้องไห้จิตต์หาย กอดเจ้าพลายงามน้อยละห้อยไห้
โอ้ลูกแก้วแววตาจะลาไป หนทางป่าค่าไม้พ่อไม่เคย
จะเสี่ยวหลงวงวกระหกระเหิน เจ้าจะเดินไปถูกฤาลูกเอ๋ย

โอ้ยากเย็นเข็ญใจกะไรเลย เพราะกรรมเคยพรากสัตว์ให้พลัดพราย

เมื่อยามเย็นเห็นใครมาขาย ละอันใหญ่ใหญ่ราคาตา

๐ จนจวนค่ำร้องถามพรางพราย ปลอบถูกชายพรายน้อยเสน่หา

อ้ายศัตรูรู้ความจะตามมา แม่จะพาเจ้าไปฝากชวนากไว้

แล้วพากันดั้นดัดไปวัดเชา เห็นสมภารคลานเข้าไปกราบไหว้

แล้วเล่าความตามจริงทุกสิ่งไป เจ้าคุณได้โปรดด้วยช่วยธุระ

เอาถูกอ่อนซ่อนไว้เสียในห้อง เผื่อพวกพ้องเขามาหาอย่าให้ปะ

ท่านชวนครผู้เถ้าว่าเอาละ ไว้ธุระเถิดอย่ากลัวทีผัวเลย

ถ้าหากว่ามาค้นจนถึงห้อง กูมีของกูจงว่าสักเอ่ย

ฆ่าถูกเสียงเอยงถูกไม่เคย อย่าทุกข์เลยลุงจะช่วยถูกอ่อนไว้ ฯ

๐ นางวันทองหมองหมางไม่ส่างทุกข์ กระหมวดจุกถูกยาน้ำตาไหล

เห็นจนค่ำจำลาทั้งอาไลย ลงบันไดเดินด่วนด้วยจวนเย็น

พอเข้าไปในรั้วก็ผัวโผง อ้ายตายโหงหักคอไม่ขอเห็น

แต่ชาตินี้กรรมจึงจำเป็น ได้ชายเช่นนี้มาเป็นสาม

ขืนบนเรือนเหมือนใจจะจากร่าง เห็นขุนช้างขึงขังผินหลังหัน

เข้าในห้องหมองอารมณ์ไม่สมประดี เห็นแต่ทนอนเปล่าเย่งเศร้าใจ

คิดถึงถูกผูกพันให้หวั่นอก น้ำตาตกผอยผอยละห้อยให้

โอ้ถูกเอ๋ยเคยนอนแต่ก่อนไร จนเจ้าได้สิบปีเข้านี่แล้ว

อยู่หลัดหลัดพลัดพรากไปจากแม่ แม่ยังแลเห็นแต่ฟูกของถูกแก้ว

นย
895.911008 น.30 ร. 1925 นม.
พ. 717 ด
ด00398

โอ้พลายงามทรามสวาดิจะคลาดแคล้ว เสี่ยงแจ้วแจ้วเจ้าวันทองนอง
น้ำตา ฯ

๐ ฝ่ายชุนช้างคางเคราอ้ายเจ้าเล่ห์ เมาโมเยยมกรมอยู่ริมฝา
เสียงวันทองร้องไห้จุดไฟมา ส่องดูหน้านั่งเคียงบนเตียงนอน
ทำไถลไถ่ถามเป็นความหยอก ฤาหนามยอกเจ็บป่วยจะช่วย

ถอน

พลางรับขวัญวันทองร้องละคร เจ้าทุกข์ร้อนรำคาญประการใดฯ
๐ นางวันทองข้องขัดสะบัดหน้า ชุนช้างร่ำท่าเข้าคว้าไขว่
นางผลักพลิกหยิกข่วนว่ากวนใจ ไฮ้อะไรนี่เล่าเผ้าเซ้าซี้
ลูกข้าหายตายเป็นไม่เห็นศพ อยามากลบรอยเสือเบือบดส
เจ้าพาไปในป่าพนาลี แล้วกมพามาว่ากระไร ฯ
๐ ชุนช้างพังช้างแก้อแม่เจ้า ข้าเมาเหล้าหลับซบสลบไสล
ใครบอกเจ้าเล่าว่าข้าพาไป หล่อนไม่ได้ตามข้าผ่าเถิดชิ
เมื่อกลางวันยังเห็นเล่นไม้หึง กับอ้ายองอดูกลูกอี๊บี
แล้วว่าเจ้าเล่ากช้างนั่งมนมี ว่าแล้วสั่งอย่าให้ลงไปดิน
ลูกปะหล่ำกำไลใส่ออฉกบ ฉวยว่าพบคนร้ายอ้ายคอฝิ่น
มันจะทุบยุบยับเหมือนกับรัน ข้างกำไลไปกินเสียแล้วกรรม
แล้วแก้เกี้ยเรื่อออกไปนอกห้อง ตะโกนร้องเรียกข้ามาด่าพล่า
ไปเที่ยวตามถามหาถึงท่าน้ำ ไม่พบทำถอนใจกลับไปเรือน
รินสุรามาดื่มดื่มสติ อุตริร้องไห้ใครจะเหมือน
ชนหอชวางกลางแจ้งเห็นแสงเดือน โอ้พี่เพื่อนชีวิตของบิตุรงค์
แกล้งร้องร่ำคร่ำครวญทำหวนโหย ละโอดโอยเอกทุ้มจนลุ่มหลง

ถึงท่อนปลายกรายเกรินเบนเดนดง ปีกเจ้าอ่อนร่อนลงในดงเตย
แล้วรู้ตัวกลัวเมียร้องเสียใหม่ เจ้าจำไกลพ่อแล้วลูกแก้วเอย
เสียงอ้อแอ้แผ่กายนอนหงายเงย จนลืมเลยซบเซาด้วยเมามาย ฯ

๐ นวลนางวันทองค่อยย่องย่าง เห็นชนช้างหลับสมอารมณ์หมาย
สะอื้นอันพันผูกถึงลูกชาย จนพลัดพรายเพราะผัวเป็นตัวมาร
จึงเย็บไก่ใส่ขนมกับส้มลม ทั้งแชมจันอับลูกพลับหวาน
แหวนราคาห้าชั่งทองบางตะพาน ล้วนต้องการเก็บใส่ในไก่น้อย
ไปอยู่บ้านท่านย่าจะหายาก เมื่อออดอยากอย่างไรได้ใช้สอย
แล้วนั่งนกตรกตรานำตาย้อย รำคาญคอยสุริยาจะคลาไคล ฯ

๐ จะกล่าวถึงพลายงามทรามสงสาร พึงสมภารอยู่ในห้องนั่งร้องไห้

พวกศิษย์เณรเถรชีต้นช่วยฝนไพล มาลบไล้แผลทมันตรัน
แล้วสมภารท่านหลับระงับเงียบ ยังเยินเยียบเยือกใจเมื่อไก่ขัน
เพราะลูกแม่ผูกจิตคิดถึงกัน เผ่าใผ่ฝันเพื่อนแดเห็นแม่มา
ดูเหว่าร้องซ้องเสียงสำเนียงแจ้ว ให้แว่วแว่วว่าวันทองร้องเรียกหา
สะดุ้งใจไหวรับทั้งหลับตา ร้องซานซาสุดเสียงแค่เทียงคืน
ครันรู้สึกนึกได้ให้ละห้อย เจ้าพลายน้อยนั่งนอนถอนสะอื้น
จนเคาะระฆังหั้งเห่งเสียงเครง สมภารตื่นเตือนชีต้นสวดมนต์เกน ฯ

ครัน

๐ นางวันทองร้องไห้เมื่อไก่รุ่ง น้ำค้างฟุ้งฟ้าแดงเป็นแสงเสน
ด้วยวัดเชาเข้าใจเคยไปเจน โจงกระเบนมั่นเหมาะห่มเพลาะดำ
แล้วถือไก่ใส่ขนมผ้าห่มหุ้ม ออกย่างดุ่มเดินเหย่าก้าวถลำ

ลงจากเรือนเยื่อนมาข้างท่าน้ำ แล้วรีบร่ำเดินตรงเข้าดงตาด
ถึงวัดเขาเข้าตรุดลดน้อย เห็นมาคอยนั่งท่าน่าสงสาร
จะนั่งหยุดพูดจาจะช้าการ ลาสมภารพามาบ่าสะแก
ให้ขนมส้มสุกแก่ลูกรัก ส่งสารนักจะร้างไปห่างแม่
หนทางบ้านกาญจน์บุรีตรงนั่นแล จำให้แน่นะอย่าหลงเที่ยววงเวียน
อุตส่าห์ไปให้ถึงเหมือนหนึ่งว่า ให้คุณย่าเป็นอาจารย์สอนอ่านเขียน
จงหมายมุ่งทุ่งกว้างตามทาง ที่โล่งเลี่ยนลัดไปในไพรวัน
เกวียน
แล้วใส่จุกผูกไถที่ใส่ของ ให้แหวนทองทุกทำสิ่งมงขวัญ
แล้วกอดลูกผูกใจจะไกลกัน สะอื้นออกปากฝากเทวา
ขอเดชะพระไพรข้าไหว้กราบ ช่วยกำราบเสือสิงห์มหิงษา
ทั้งปู่เจ้าเขาเขินขอเชิญพา ไปถึงย่าอย่าให้หลงเที่ยววงวน
ทั้งพ่อคุณชุนแผนแสนวิเศษ บังเกิดเกศแก้วตาสถาผล
ช่วยลูกชายพลายงามเมื่อยามจน ให้รอดพ้นไภยพาลถึงกาญจน์บุรี
นางครวญคร่ำร่ำว่าน้ำตาตก เหมือนหนึ่งอกพ่องเป็นหนองผี
แม่อุ้มท้องครองเลยงถึงเพียงนี้ ได้สิบปีเศษแล้วจะแคล้วกัน
เคยกินนอนวอนแม่ไม่แหห่าง จะอ้างว้างเปล่าใจในไพรสัณฑ์
ทั้งจุกไรใครเล่าจะเกล้าผัน จะนับวันนับเดือนไปเลื่อนลับ
นับปีมีได้มาเห็นหน้าแม่ จะห่างแหหายเหมือนเมื่อเดือนดับ
โอ้เสียชาติวาสนาแม่อาภัพ ให้ย่อยยับยากแค้นแสนระยำ
จะมัวผัวกพลัดกำจัดจาก จนแสนยากอย่างนี้แล้วมีหน้า
มามลูกลูกก็จากวิบากกรรม สอนร่ำรันทดสลดใจ ฯ

๐ เจ้าพลายงามความแสนสงสารแม่ ชำเลืองแลดูหน้าน้ำตาไหล

แล้วกราบกรานมารดาด้วยอาไลย ลูกเติบใหญ่คงจะมาหาแม่คุณ
แต่ครงนมกรรมจะจำจาก ต้องพลัดพรากแม่ไปเพราะไอ้ขุน
เทียวหาพ่อขอให้ประเดชะบุญ ไม่ลืมคุณมารดาจะมาเยือน
แม่รักลูกลูกก็รู้อยู่ว่ารัก คนอันลักหมันแสนไม่แม้นเหมือน
จะกินนอนวอนว่าเมตตาเถือน จะจากเรือนร้างแม่ไปแต่ตัว
แม่วันทองของลูกจงกลับบ้าน เขาจะพาดว่าวุ่นแม่ทูลหัว
จะก้มหน้าลาไปมิได้กลัว แม่อย่ามัวหมองนักจงหักใจ ฯ

๐ นางกอดจูบลูบหลังแล้วสั่งสอน อำนวยพรพลายน้อยละห้อยไห้
พ่อไปศึกสงวัดกำจัดไภย จนเติบใหญ่ยิ่งยวดได้บวชเรียน
ลูกผู้ชายลายมอนนคอยศ เจ้าจงอดส่าหำสมาเสมียน
แล้วพาลูกออกมาข้างท่าเกวียน จะจากเจียนใจขาดอนาถใจ
ลูกแลดแม่แม่ดูลูก ต่างพันผูกเพียงว่าเลือดตาไหล
สะอื้นร่ำลาด้วยอาไลย แล้วแข็งใจจากนางตามทางมา
เหลียวหลังยังเห็นแม่แลเชมัน แม่กเห็นลูกน้อยละห้อยหา
แต่เหลียวเหลียวเลียวลับวับวิญญา โอ้เปล่าตาต่างสะอื้นตลง ฯ

๐ นางวันทองหมองมัวกลัวชุนช้าง ไม่เหมือนอย่างคนทั้งปวงมัน
หวงหึง

ออกชายทุ่งเมินเดินตะบึง กลับมาถึงเรือนร่ำระกำตรอม
ทุกเย็นเช้าเศร้าหมองเฝ้าร้องไห้ ด้วยอาไลยพลายงามทรามถนอม
ถึงยามกินสิ้นรสสู้อดออม จนซูบผอมผิวพรรณทุกวันคืน ฯ

๐ เจ้าพลายงามตามทางไปกลางทุ่ง เธมันมุ่งเขาเขินเดินสะอื้น

ออกหลังบ้านตาลตะคุ่มเบนพุ่มพน รมรนรังเรยงเคยงตะเคยน

ต้นแคคางกร่างกระทุ่มชะอุ่มออก ทงช่อดอกดูใสวเหมือนไม้เชียน

เจ้าพลายเพลินเดินพลางตามทางเกวียน ตลอดเลยนลมเรอยเฉอยเฉอย

มา

ถึงโคกฆ้องหนองสะพานบ้านกะเหรี่ยง เห็นโรงเรียงไร่ฝ่ายทงซ้ายขวา

พริกมะเขือเหลืองามอร่ามตา สาลิกาแก้วกินแล้วบินฮ่อ

เห็นไก่เตยเชยคุ้ยทุยไผ่ กระโชกไล่ลดเลยวมันเปรียวปรอ

พบนกยูงฝูงใหญ่ไล่กระพือ มันบินหวือโห่ร้องตะนองใจ

จนเหนื่อยเมื่อยขื่อให้ท้อแท้ คิดถึงแม่วันทองแล้วร้องไห้

พระสุริยาสายัณห์ลงไรไร เหมือนจิตต์ใจเจ้าจะขาดลงรอนรอน

พอจวนพลบพบฝูงจึงจอกน้อย ว่องร่อยร่อยตามเขาเห่าหอน

แสยงเส้นโลมาให้อาวรณ์ ถึงดงดอนแดนบ้านกาญจน์บุรี

เห็นวัดร้างข้างเขาดูเก่าแก่ ยังมีแต่รูปพระชินสีห์

โบถโบราณบานประตูยังอยู่ดี พอราตรีกราบไหว้อาไศรยนอน

ครั้นรุ่งเช้าเอาชนมทางสัมดุล ออกกินอิ่มแล้วออกเดินเนินสิงขร

ถึงบ้านกร่างทางคนเขาหาบคอน เห็นเด็กต้อนควายองค่ะนิ่งไป

ไม่รู้ความถามเหล่าพวกชาวบ้านว่าเรือนท่านทองประศรีอยู่ที่ไหน

เด็กบ้านนอกบอกเล่าให้เข้าใจ แกอยู่ไร่โน้นแน่ยังแลลับ

มะยมใหญ่ในบ้านกินหวานนัก กูไปลักบ่อยแกคอยจับ

พาฉวยได้อายอกหยิกเสียยับ ร้ายเหมือนกับผีเสื้อแกเหลือตัว

ถ้าลูกใครไปเล่นแกเห็นเข้า แกจับเอานมยานพัดกระบาลหัว
มาถามหาว่าไรช่างไม่กลัว แกจับตัวตีตายยานนมยาน ฯ

๐ เจ้าพลายงามถามแจ้งแล้วแกล้งว่า เองช่วยพาเราไปชมมะยม-
หวาน

จะขนลักหักห่อจนพอการ มาสู่ท่านทั้งสิ้นกินด้วยกัน
พวกเด็กเด็กดใจไปสิหวา ช่อนข้าวปล่อยควายแล้วผายผัน
บ้างเหน็บหน้านุ่งเกยวพุงพัน หัวเราะกันกูจะห่อให้พอแรง
พอถึงบ้านท่านยายทองประศรี พวกเด็กชเรอนให้แล้วแอบแฝง
เจ้าพลายงามชามจิตยังคิดแคลง ค่อยลัดแถงเล็งแลมาแต่ไกล
ดูเงยบเชียบเลยบรอบริมขอบรั้ว ไม่เห็นตัวท่านย่าน่าสงไสย
ประหับยับยังยืนพังไป เสียงแต่ไนออดแอดแรดแรแร
ว่าคนบนนนนั่งบนฝาย จะอุบายบอกความตามกระแส
ขนมะยมห่อล้อท่าตอแย ให้ท่านแลเห็นมาเอาตัว
จึงจะบอกออกตามเนื้อความลับได้อยู่กับย่ากำเนิดบังเกิดหัว
แล้วเมียงมองย่องดอดเข้าลอดรั้ว ค่อยแฝงตัวขึ้นบนต้นมะยม
แล้วพยักกวักเรียกอ้ายเด็กเด็ก ลูกเล็กเล็กหลบลอบค่อยหมอมกัม
ระวังตัวกลัวยายเถ้าเจ้าคารม เก็บมะยมซุบซิบกระหยิบตา ฯ

๐ ครานั้นท่านยายทองประศรี กับยายปลียายเปลอยู่เคหา
ให้พวกเหล่าบ่าวไพร่ไปไร่นา ตามประสาเพศบ้านกาญจน์บุรี
แต่ขุนแผนแสนสนิทต้องติดคุก ไม่มีสุขเศร้าหมองทองประศรี
จนซูบผอมตรอมใจมาหลายปี อยู่แต่ในห้องนองน้ำตา

แต่หไวได้ยินมะยมหล่น เบ็นกังวลแหวกมองตามช่องฝา
เห็นเด็กเด็กเล็ดลอดดอดเข้ามา แกฉวยคว้าไม้ตระบองค่อยมองเม้ยง
ลงบันไดอ้ายเด็กเด็กเล็กวง แกไล่ทงด่าทอมันล้อเถียง
ชักโคตรเค้าเหล่ากอเอาพอเพียง พอแว่วเสียงอยู่บนต้นมะยม
มองเขม้นเห็นลูกหัวจุกน้อย เหม่อ้ายจ้อยโจรบ่าด่าชรม
อย่าแอบอิงนิ่งนิ่งตงเทพพม ลงมาก้มหลังลองกระบองกู ฯ
๐ เจ้าพลายงามคร้ามพรั่นขยั้นหยุด ความกลัวสุดแสนกลัวตัวเป็นหนู
จึงว่าฉานหลานดอกบอกให้รู้ อันท่อยู่เมืองสุพรรณบ้านวันทอง
ทองประศรชหน้าว่าอุเหม่ อ้ายเจ้าเล่ห์หลานข้ามันน่าถอง
มาเถิดมาย่าจะให้ไม้ตระบอง แกคอยจ้องจะทำให้หน้าใจ
เจ้าพลายงามความกลัวจนตัวสั่น หยุดขยั้นอยู่ไม่กล้าลงมาได้
แล้วนึกว่าย่าตัวกลัวอะไร โจนลงไปกราบย่าที่ฝ่าตีน ฯ
๐ ทองประศัพหลังเสียงดังผึง จะมัดมือกูไม่ปรับเอาทรัพย์สิน
มาแต่ไหนลูกไทยหรือลูกจีน เผ้าลักปีนมะยมห่มหักราน
เจ้าพลายน้อยหลบแล้วนบนอบ ฉันเจ็บบอบแล้วอย่าเมตตาหลาน
ข้าเป็นลูกพ่อขุนแผนแสนสะท้าน ข้างฝ่ายมารดาชื่อแม่วันทอง
จะมาหาย่าชื่อทองประศร์ อย่าเพ่อตีฉันจะเล่าความเศร้าหมอง
ย่าเขม้นเห็นจริงทิ้งตะบอง กอดประคองรับขวัญกลั้นน้ำตา
แล้วด่าตัวชั่วเหลือไม่เชื่อเจ้า ขนัดเอาหลานรักเป็นหนักหนา
จนหัวห้อยพลอยนอพ่อนา แล้วพามาชนเรือนเตือนยายปลี่
ช่วยฝนไพลให้เหลวเร็วเร็วเข้า อ่เปลเอาขันล้างหน้าออกมานี่
แกตักน้ำรีดหมดราคี ช่วยขัดสีโทรมจมนสันเป็นชาม

แล้วทาไพลให้หลานสงสารเหลือ มานั่งเสือลันไตปราไศรยถาม
เจ้าชื่อไรใครบอกออกเนื้อความ ดังได้ตามขนมาถึงย่าย ฯ

๐ เจ้าพลายน้อยสร้อยเศร้าแล้วเล่าเรื่อง แต่อยู่เมืองสุพรรณเหมือนมั่นหมาย
แม่วันทองครองเรียงไว้เคียงกาย ให้ชื่อพลายงามน้อยแก้วกลอยใจ
ให้ไหว้บุญขุนช้างเหมือนอย่างพ่อ มันลวงล่อหลานหลงไม่สงไสย
พาหลานเที่ยวเลยวทางไปกลางไพร เอาขอนไม้ทับคอแทบมรณา
แม่จึงบอกออกว่าพ่อชื่อขุนแผน ขุนช้างแค้นเคืองคิดฤษยา
อยู่ไม่ได้ในสุพรรณจึงดนมา ขอพึ่งบุญคุณย่าประสาจน ฯ

๐ ทองประศรีตอกชกผางผาง ทุดอ้ายช้างชาติชาอ้ายหน้าชน
ถีบเถ้าเทพทองคลองน้ำชน จะฆ่าคนเสียทิ้งเป็นน่าเอ็นดู
ทำราวเจ้าชีวิตกูคิดพ้อง ให้มันต้องโทษกรจนอ่อนหู
แกบ่นว่าด่าว่าออกพร่ำพรู พ่อมาอยู่บ้านย่าแล้วอย่ากลัว
แม้อ้ายขุนวุ่นมาว่าเป็นลูก มันมิถูกนมยานพัดกระบานหัว
พลางเรียกอีไหมทในครัว เอาแกงชิวข้าวปลามาให้กิน
พอบ่ายเบี่ยงเสียงละล้าพวกข้าบ่าว ทิ้งมอญดาวเดือนนาเข้ามาสิ้น
บ้างสุมไฟใส่ควันกันยุงรน ตามทิ้นบ้านนอกอยู่คอกนา ฯ

๐ ครันพลบค่ำย่ำฆ้องทองประศรี เรียกยายปลียายเปลเข้าเคหา
เย็บบายศรีนมแมวจอกแก้วมา ใส่ข้าวปลาเปรี้ยวหวานเอาพานรอง
เทียนดอกไม้ใส่ข้าวมะพร้าวพร้อม น้ำมันหอมแป้งปรุงฟุ้งทั้งห้อง
ถูกประหล่ำกำไลไขออกกอง บอกว่าของพ่อเจ้าแต่เยาว์มา
เอาสอดใส่ให้หลานสงสารเหลือ ด้วยหน่อเนื้อนกรักเป็นหนักหนา
เหมือนพ่อแผนแสนเหมือนไม่เคลือนคลา ทั้งหูตาคมสันเป็นมั่นยับ

พลางเรียกหาข้าคนมาบนหอ ให้นั่งต่อต่อกันเป็นอันดับ
บายศรีสังพรั่งพร้อมน้อมคำนับ เจริญรับมงขวัญร่ำพรรณไป ฯ
๐ ขวัญพ่อพลายงามทรามสงวาดิ มาชมภาชนะทองอันผ่องใส
ด้วนของขวัญจันทร์จวงพวงมาลัย ขวัญอย่าไปบ่าเขาดำเนาเนิน
เห็นแต่เนื้อเสือสิงห์ฝูงดิงค่าง จะอ้างว้างเวียวกระหึกกระเหิน
ขวัญมาหาย่าเถิดอย่าเพลิดเพลิน จงเจริญร้อยปีอย่าม้วยไภย
แล้วจุดเทียนเวียนวงส่งให้บ่าว มันโห่กราวเกรียวดนสนั่นไหว
คอยรับเทียนเวียนส่งเป็นวงไป แล้วดับไฟโบกควันให้ทันที
มะพร้าวอ่อนบ้อนเจ้าข้าวขวัญ กระแจะจันทน์เจิมหน้าเป็นราศี
ให้สาวสาวลาวเวียงทเสียงดี มาชอปอชันทำขวัญนาย ฯ
๐ พ่อเมืองเมืองดง เอาพงเป็นเย่า ขดปลายขดข้าว ขวัญเจ้าตกหาย
ขวัญอ่อนร่อนเร่ หว้าเหว่สู่กาย อยู่ปลายยางยูง ท้องทุ่งท้องนา
ขวัญเผอเมอเมิน ขอเชิญขวัญพ่อ พังชอเสียงอ้อ ขวัญพ่อเจ้าจา
ข้าวเหนียวเต็มพ้อม ข้าวบ้อมเต็มป่าขวัญเจ้าจงมา สู่กายพลายเอย ฯ
๐ แล้วพวกมอญซ้อนชอเสียงอ้อแอ้ ร้องทะแยย่องกะเหน่าะย่าย
เตาะเหย
ออระหน่ายพลายงามพ่อทรามเชย ขวัญเอ๋ยกกกะเนียงเกรียงเกดง
ให้อยู่ดกนดมเมยสาว เนียงกะราวกนตะละเดงเคดง
มวยบามาขวัญจงบรรเทิง จะเปิงย์กะปิปอน
ทองประศรีดใจให้เงินบาท เห็นแต่ทาสพรั่งพร้อมล้อมสอดส่อง
ถึงเวลาพาเจ้าเข้าห้องนอน มีฟูกหมอนมุ้งม่านสำราญใจ ฯ
๐ เจ้าพลายงามถามย่าว่าพ่อแผน ต้องคับแค้นเคืองเข็ญเป็นไฉน
ไม่เคยคุ้นคุณย่าช่วยพาไป พ่อหลานได้เห็นหน้าบิดาตัว

ได้พึ่งหลานท่านย่าน้ำตาตก　　สะอื้นอกอาดูรว่าทูลหัว
พ่อเอ็งย่าว่าไรเขาไม่กลัว　　เพราะเมามัวเมียสาวนางชาววัง
ไปทูลขอพระองค์ทรงพระโกรธ　　ให้ลงโทษทนทกข์ใส่คุกขัง
แต่ไม่ต้องจองจำอยู่ลำพัง　　ถึงสิบปีแล้วยังไม่พ้นเลย
รุ่งพรุ่งนี้ย่าจะพาเจ้า　　ไปหาเขาอยู่ที่ทับริมหับเผย
ให้พ่อเห็นเย็นอารมณ์ได้ชมเชย　　พูดจนเลยลืมหลับระงับไป ฯ

๐ เห็นแสงทองหมองจิตคิดถึงลูก　　สั่งบ่าวผูกช้างสับประดับใหญ่
ใส่ข้าวปลาผ้าผ่อนท่อนสะใบ　　กับไต้ไฟพักแฟงแตงน้ำตาล
ทั้งปูนยาสากูแลพลูหมาก　　จะไปฝากขุนแผนแสนสงสาร
อายกุลาตาหลอเบนหมอควาญ　　แลวพาหลานขึ้นช้างเดินทางมา
ลงบางขามข้ามบ้านสะพานโจด　　ออกทุ่งโล่งเลี่ยวทางไปข้างขวา
สองวันครึ่งถึงกรุงอยุธยา　　ลงเดินพาพลายงามไปตามทาง ฯ

๐ จะกล่าวฝ่ายนายขุนแผนที่แสนทุกข์　　แต่คิดคุกขัดข้องให้หมองหมาง
อยู่หับเผยเคยสะอาดขาดสว่าง　　จนผอมซูบรูปร่างดูรุ่งรัง
ผมยาวเกล้ากระหวัดตัดไม่เข้า　　เหตุด้วยเขาคงทนทั้งมนต์ขลัง
อยู่เปล่าเปล่าเล่าก็จนพ้นกำลัง　　อุส่าห์นั่งทำการสานกระทาย
ให้นางแก้วกิริยาช่วยทารัก　　ขุนแผนถักขอบรัดกระหวัดหวาย
ใบละบาทคาดได้ด้วยง่ายดาย　　แขวนไว้ขายทั้งเรือนออกเกลื่อนไป
พอมารดามาถึงทับรับเข้าห้อง　　ทั้งข้าวของผู้คนขนมาให้
เห็นลูกชายพลายงามถามทันใด　　นี่ลูกใครหน้าตาน่าเอ็นดู ฯ

๐ ทองประศรีชแจ้งแถลงเล่า　　นี่ลูกเจ้าแล้วเป็นไรไหว้เสียหนู
แล้วบอกความตามที่มีศัตรู　　ขุนแผนรู้รับขวัญกลั้นน้ำตา

เข้าสรวมสอดกอดจุบแล้วลูบหลัง น้ำตาพรั่งพรั่งพรายทั้งซ้ายขวา
แค้นขุนช้างดังจะดันสันชีวา มันชะล่าชะเลยจนเคยตัว
ฉุดคร่าพาวันทองไปครองคู่ เห็นว่าถูถือสัตย์ไม่ตัดหัว
ทั้งถกเต้าเอาไปฆ่าเหมือนฆ่าวัว หมายว่ากลัวแล้วกระมัง อ้ายจังไร
วันนี้คำจำจะไปให้ถึงบ้าน สับกระบานหัวเชือดให้เลือดไหล
ถึงผู้ชายตายไหนก็ตายไป ขัดใจยิ่งยัดกัดฟันฟาง ๆ
ท่านย่าทองประคองว่าอ้อพ่อ แม่จะขอทานทัดเหมือนขัดขวาง
ไปฆ่าผิดกว่าฆ่าขุนช้าง จะสืบสร้างบาปกรรมไปทำไม
ถูกของเจ้าเล่าก็มาหาเจ้าแล้ว ใช่เชือแถวเจ้ายังมีอยู่ที่ไหน
จงฟังแม่แต่เท่านั้นแล้วกันไป พ่อจะได้ภาวนารักษากาย
ถูกของเจ้าเล่าแม่จะรับเสียง ช่วยกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้ได้ถวาย
ที่กริ่งโกรธโทษกรจะผ่อนคลาย คราวเคราะห์ร้ายเจ้าจงเจียมเสียมตน
โบราณท่านสมมุติมนุษย์นี้ ยากแล้วมีใหม่สำเร็จถึงเจ็ดหน
ที่ทุกข์โศกโรครอนค่อยผ่อนปรน คงจะพ้นโทษทัณฑ์ไม่บรรลัย ๆ
ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ ก้มกราบมารดาน้ำตาไหล
ถูกเห็นแม่คุณค่อยอุ่นใจ ช่วยสอนให้พลายงามเรียนความรู้
อันตำหรับตำราสารพัด ถูกเก็บจัดแจงไว้ที่ในตู้
ถ้าลืมหลงตรงไหนไขออกดู ทั้งของครูของพ่อต่อกันมา
แล้วลูบหลังสั่งความพลายงามน้อย เจ้าจงค่อยร่ำเรียนเขียนคาถา
รู้สิ่งไรก็ไม่สู้รู้วิชา ไปเบื้องหน้าเติบใหญ่จะให้คุณ
เรายากแล้วแก้วตาอย่าประมาท ทั้งสนญาดสนเชือจะเกื้อหนุน
ทุกวันนมแต่ย่ายังการุณ พ่อพึงบุญเถิดถูกได้ปลูกเลี้ยง

จงนึกว่าย่าเหมือนกับแม่พ่อ ถึงด่าทอเท่าไรอย่าได้เถียง
อันพ่อนมได้อยู่ใกล้เคียง ไม่ได้เสียงลูกแล้วนะแก้วตา
พลางกอดพลายงามแอบไว้แนบอก น้ำตาตกพร่างพรายทั้งซ้ายขวา
โอ้มกรรมทำไว้แต่ไรมา พอเห็นหน้าลูกแล้วจะแคล้วกัน
มาห่าพ่อพ่อไม่มีสิ่งไรผูก ยังแต่ลูกประคำจะทำขวัญ
อยู่หอกบินยนยงคงกระพัน ได้ป้องกันกายาข้างหน้าไป ฯ

๐ เจ้าพลายงามความแสนสงสารพ่อ น้ำตาคลอคลอตกซกซกไหล
รับคำร่ำว่าประสาใจ ฉันใครอยู่ด้วยช่วยบิดา
ได้ตักน้ำตำข้าวทุกเช้าค่ำ ทำพอทำพันผักจะหักหา
ให้พ่อพ้นทนทุกข์แล้วลูกยา จะอุส่าห์เล่าเรียนค่อยเพียรไป ฯ

๐ ขุนแผนแสนสงวาดจะขาดจิต กะจริตว่าจะหาไหน
น่าสงสารท่านย่าพลอยอาไลย น้ำตาไหลพรากพรากเพราะยากเย็น
ขุนแผนว่าจะอยู่ไม่ได้ ในคุกใหญ่ยากแค้นมันแสนเข็ญ
เหมือนกับนรกตกทั้งเป็น มิได้เว้นโทษทัณฑ์สักวันเลย
แต่พอนเจ้ากรมยมราช อนุญาตให้อยู่กับในหับเผย
คนทั้งหลายนายมุลกุลเคย เขาละเลยพ่อไม่ต้องถูกจองจำ
ทั้งข้าวปลาสารพันทุกวันน พระหมื่นศรีเชิญชวนชมอุปถัมภ์
ค่อยเบาใจไม่พักต้องตักตำ คุณท่านล้นพ้นด้วยปราณี
ถ้าแม้นเจ้าเล่าเรียนความรู้ได้ จะพาไปพึ่งพระจมื่นศรี
ถวายตัวพระองค์ทรงธรณี จะได้มีเกียรติยศปรากฏไป ฯ

๐ พลายงามน้อยร้อยเศร้ารับเจ้าคะ ดีฉันจะพากเพียรเรียนให้ได้
ต่างพูดจาพาทีด้วยดีใจ จนจวนใกล้โพล้เพล้ถึงเวลา

ทองประศรีสั่งความว่ายามค่ำ แม่จะจำจากพ่อแก้วไปแล้วหนา
ขุนแผนแสนสะท้านให้ว้ามารดา พลายงามคลาพ่อลูกผูกอาไลย
ตามย่ามาพันทับทับเผย ไม่ลืมเลยเหลียวหน้านาดาไหล
ทั้งขุนแผนแสนสวาดิเพียงขาดใจ ต่างอาไลยแลลับวับวิญญา
ไปขันช้างช้างวัดท่าการ้อง พอเดือนส่องแสงสว่างกลางเวหา
ออกข้ามท่งกรุงศรีอยุธยา รีบกลับมาถึงบ้านกาญจนบุรี ฯ

๐ อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามน้อย ค่อยเรียบร้อยเรียนรู้ครู-
ทองประศร

ทั้งขอมไทยได้สินกยินดี เรียนคัมภีร์พุทธเวทพรหมเวทนนต์
บ่ถมังตั้งตัวนะบัดดลอด แล้วถอนถอดถูกต้องเป็นร่องหน
หัวใจกรีดอิทธิเจเสน่ห์กล แล้วเสกมนต์เสกขมิ้นกินน้ำมัน
เข้าในห้องลองวิชาประสาเด็ก แทงจนเหล็กแล่นลุยขยัน
มหาทมิฬยังคงกระพัน ทั้งเจียนันดากเหมือนไม่เคืองคลาย
แล้วทำตัวหัวใจอิติปิโส เสด็จโซ่ครวนได้ดังใจหมาย
สกดคนมนต์จังงังกำบังกาย เมฆฉายสูรย์จันทร์ขยันด์
ทั้งเรียนธรรมกรรมฐานนิพพานสูตร ร้องเรียกพูดพรายปรายกำหราบผ
ผูกพยนต์หุ่นหญ้าเข้าราว ทองประศรีสอนหลานชำนาญมา
จนอายุพลายงามสิบสามขวบ ดูขวดอวบอ้วนท้วนเป็นน่าดู
ด้วยเนื้อแตกแรกรุ่นละมุนตา กริยาแย้มยิ้มหิ้มหิ้มงาม
ในตากลมคมขำดูดำขลับ ใครแลลับรักใคร่ปรารถนา
ทองประศรีดูใจใคร่ฤกษ์ยาม ได้สิบสามปีแล้วหลานแก้วกู
จะโกนจุกสุกดิบชนสิบค่ำ แกทำน้ำยาจนต้มตนหมู
พวกเพื่อนบ้านวานมาผ่าหมากพลู บ้างบีบปูเสียสาดลาดพรมเจียม

ทั้งหม้อเงินหม้อทองสำรองตัง
มีทั้งสังข์ใส่น้ำมนต์ไว้จนเปี่ยม

อัฑฒจันท์ชันพระกัดระเตรียม
ตามธรรมเนียมฆ้องกลองฉลองทาน

ถึงวันดีมนต์ขรัวเกิดเถ้า
อยู่วัดเขาชนไก่ใกล้กับบ้าน

พอพิณพาทย์คาดตระสะอุการ
ท่านสมภารพาพระสงฆ์สิบองค์มา

นั่งสวดมนต์จนจบพอพลบค่ำ
กังสดนามนตรีดเสียงฉาดฉา

ผู้ชายเสียดเบียดสาวชาวละว้า
เสียงเฮฮาฮือฮัดเมื่อชัดน้ำ

ผู้หญิงหยิกตะกายผู้ชายทับ
เสียงหนุบหนับเหนาะเหนะแซะซำ

จนอึงคะนึงใจถึงไอ้ดำ
ตุกชนปลำกันออกองเสียงดังดัง

ทองประศรีดใจว่าใครแพ้
สนุกแน่แล้วอ้ายดำปลาอหัง

แล้วให้หานผลัดผ้ามาเกี้ยง
เข้าไปนั่งกราบกรานสมภารครู

ขรัวเกิดแลมองเห็นทองประศรี
ถามว่านกใครเล่าไอ้หนู

เจ้าขรัวย่าอ้าปากน้ำหมากพรู
เล่าให้รู้แต่ต้นมาจนปลาย

เดียวนเล่าเจ้าขุนแผนยังติดคุก
นี่โกนจุกแล้วจะได้ไปถวาย

ท่านขรัวครูพ่อของออพลาย
เคราะห์คลายเคลื่อนบ้างฤาอย่างไร ฯ

๐ ท่านขรัวครูรู้เรื่องให้เคืองแค้น
ทุดอ้ายแผนถ่อยแท้ไม่แก้ไข

เมื่อความรู้สอนเจ้าห่อนไว้
ยังวิ่งไปเข้าคุกสนุกจริง

อ้ายเจ้าชู้กูได้ว่ามาแต่ก่อน
จะทุกข์ร้อนอ่อนหูเพราะผู้หญิง

หัวเราะพลางทางเอกเขนกอง
พินิจนึงดูกายเจ้าพลายงาม

เห็นหน้ารักลักขณะกัณฑาด
จะมีวาสนาดีขนาดหาม

ถ้าถึงวันชันโชคโฉดกยาม
ก็ต้องตามลักษณะว่าจะรวย

แต่ทมเมยเสียถนัดบัดนี้
ดูดำหนิรูปชาวเป็นสาวสวย

แต่อายนี่หลงจะงงงวย
ต้องถูกด้วยอโมฆาโลกาโลกย์

แล้วท่านชรัวหัวร่อว่าอยหนู มันเจ้าชู้เกินการหลานอศร
ก็แต่ว่าอายุสิบแปดปี จะได้ทหมั่นชุ่นเป็นมุลนาย
ทั้งเมียสาวชาวเหนือเป็นเชือแถว อันนแล้วมันจะมาพาฉิบหาย
อันอ้ายชนแผนพ่อของออพลาย จะปรายเดือนยี่ในปีกุน
นับแต่นสุขไม่ทุกข์ร้อน ได้เตียงนอนนั่งเกาะเป็นทชุน
ทองประศรัดใจให้เจ้าคุณ ช่วยแบ่งบุญให้ได้ฟันคันศักท์
สมภารรับกลับมายังอาวาส เสียงพิณพาทย์พวกพ้องทองประศร์
หาเสราสาทั่วทั้วด ท่านตามช่างประทัดถนัดรบ
ดูทำนองพองคอเสียงออแอ้ พวกคนแก่ชอบหัวร่อรับ
ตารองศรัดแต่ขันรัดรันครบ กรับกระทบทำหลอกแล้วกรอกตา
แล้วนายทั่งดังโด่งเสียงโว่งโวก ว่ากระโชกกระชั้นชันหนักหนา
ฝ่ายนายเพ็ชรเม็ดมากลากช้าช้า ตั้งสามวาสองศอกเหมือนบอกยาว
ส่วนนายมาพระยานนท์คนตลก ว่าหยกหยกหยาบช้าคนฮาฉาว
ตาหองอยู่รู้ว่าภาษาลาว แล้วส่งกราวเชิดเพลงโหน่งเหน่งไป
ครั้งรุ่งเช้าเจ้าพลายก็โกนจุก เป็นพันทุกข์พันร้อนนอนหลับใหล
จนผมยาวเจ้าได้ตัดมหัดไทย คิดจะใคร่ไปเป็นข้าฝ่าธุลี
เดชะบุญทูลของพ่อพันโทษ เหมือนได้โปรดบิดาเป็นราศี
แตนงนกตรกตราจนราตรี เขาช่างทนอนยานาตาคลอ
ทำคลึงคล้าเผ้าวอนด้วยอ่อนหวาน พรุ่งนหลานจะลาไปหาพ่อ
จะได้เผ้าเจ้าชาติชิดชอบพอ ทูลขอเผื่อจะโปรดโทษทันใจ ๆ

๐ ทองประศรัดใจให้อนุญาตเจ้าเชอชาติองค์พลายจงผายผัน
จะได้ช่วยพ่อแม่คิดแก้กัน ตามกตัญญูเกิดประเสริฐดี

ย่าจะให้ไปส่งจนถึงพ่อ
ตามแต่บุญวาสนาบารมี
มีลูกเต้าเล่ากทำให้ข้าทุกข์
โรคกซ้ำซ้ำบอบทั้งหอบไอ
เจ้าจงจำตำราที่ย่าสอน
ย่าจะให้ไอ้พลัดไอ้ปัดไอ้ปู
พ่อลูกร่มสมปักตักน้ำท่า
พูดจนดึกดำกำกับหลานตน

๐ รู้สึกกายยายทองประศรีย่า เอาเงินผ้าเสื้อใส่ในกำปั่น
ทั้งหวานคาวข้าวปลาสารพัน
พลายงามลายย่าช่วยอวยสวัสดี
ขนขนหลังพังสะเทินเดินตามทาง
ไปหาพ่อพ่อพับนั่งนบนอบ
เจ้าพลายน้อยค่อยเล่าให้เข้าใจ

๐ ขุนแผนแสนสวาดิอนุญาตว่า จงอุส่าห์สับตระกูลเถิดทูลหัว
พ่อพงศ์พลายหมายศักอย่านักกลัว จะพาตัวเจ้าไปให้พระนาย
แล้วชักไข้ไต่ถามถึงความรัก
ที่เข้าออกบอกความตามอุบาย
พอเสียงฆ้องกลองย่ำเข้าค่ำคลบ
ชวนลูกชายพลายงามตามกันมา
ขนบันไดไฟอร่ามถามพวกบ่าว
ตรงมาหอรอรั้งยังหยุดมอง

๖๕

จึงพาต่อไปหาพระหมื่นศรี
อันย่านนี้วันจะบรรไลย
ไม่มีสุขสักเวลาน้ำตาไหล
ใครจะได้เผาผีกมรู
จะถาวรเพิ่มยศไม่อดสู
เข้าไปอยู่คิดตามทั้งสามคน
หุงข้าวปลาสารพัดไม่ขัดสน
แล้วกลับจนแจ่มแจ้งแสงตะวัน ฯ

เอาเงินผ้าเสื้อใส่ในกำปั่น
ขนขนบรรทกสับประดับช้าง
ได้ฤกษ์พาสารพัดไม่ขัดขวาง
ไม่แรมค้างข้ามทุ่งถึงกรุงไกร
ขุนแผนสอบไต่ถามความสงไสย
ลูกจะใครให้พระนายถวายตัว ฯ

จะพาตัวเจ้าไปให้พระนาย
ให้ท้องดใดสมอารมณ์หมาย
สอนลูกชายอยู่จนสนธยา
ถึงเดนพบผู้ใดไม่เห็นหน้า
ไปเคหาพระเหมื่นศรีทรมคลอง
พอรู้ข่าวว่าสบายค่อยคลายหมอง
หมื่นศรีร้องเรียกว่ามาเถิดอ

ด้วยรักใคร่ใจซื่อถือว่าเพื่อน ไม่บากเบือนหน้าหนีดเสมอ
ขุนแผนพาลูกไปนั่งไหว้เธอ ถามว่าเออนั่นใครที่ไหนมาฯ

๐ ขุนแผนบอกออกว่าลูกเจ้าวันทอง ทมทองเกอบแก่มาแต่บ่า

เอาความหลังทั้งนั้นพรรณนา จะพามามอบไว้ให้เจ้าคุณ
ด้วยไม่มีเห็นแต่เป็นโทษ พระนายโปรดช่วยเหลือเกื้อหนุน
เป็นทพึงจึงมาจึงการุญ เอาแต่บุญเถิดพ่อเจ้าเมอคราวจน
อันวชายสอนลูกอ่อนแล้ว เห็นคลองแคล่วการศึกพอผึกฝน
ถ้ากะไรได้ช่องเห็นชอบกล ช่วยผ่อนปรนโปรดถวายเจ้าพลายงามฯ

๐ พระหมื่นศรีดใจปราไศรยทักดูแหลมหลักลูกทหารชาญสนาม

เป็นข้าเฝ้าเจ้าชีวิตอย่าคิดคร้าม มีสงครามเมื่อไรคงได้ดี
ไว้ธระจะถวายช่วยบำเบ็ญ ให้ชื่นเชยชมรักเป็นศักดิ์ศรี
ทกนอยู่ผู้คนของเรามี อยู่เรือนนั่งนอนไม่ร้อนรน
ขุนแผนเล่าเจ้ากรุงรู้ว่ารัก จนเจียนจักระแหนตายด้วยหลายหน
กเอนดูอยู่ว่าเกลือถึงเธอจน ที่ขัดสนสารพัดไม่ขัดกัน
แต่สุดช่วยด้วยว่าอายาหลวง ต่อได้ทองทีก่อนจะผ่อนผัน
จริงนะเจ้าแรากคิดทุกคนวัน คงช่วยกันไปกว่ากายจะวายวางฯ

๐ นายขุนแผนแสนชื่นให้ตนอก อุส่าห์ยกมือไหว้มิได้หมาง
สักสนกลานะตาแล้วว่าพลาง พอเหมือนอย่างพ่อแม่ช่วยแก้ทุกข์
จนยากเย็นเป็นโทษถึงโหดไร้ ยังส่งให้ข้าวปลาเป็นผาสุก
กหมายมั่นกตัญญูถึงอยู่คุก กราบพ่อทุกทุกคนค่อยชื่นใจ
อันลูกชายพลายงามตามแต่พ่อ ลูกจะขอกราบลาข้าไม่ได้
พลางลุบหลังส่งลูกผูกอาลัย พ่อจะไปก่อนแล้วนะแก้วตา

อยู่พึ่งบุญคุณพ่อต่อไปเถิด จะประเสริฐสมหวังเป็นฝั่งฝา
แล้วลงเรือนเดือนส่องกระจ่างตา ก็กลับมาหับเผยที่เคยนอน ฯ

๐ ครานั้นจมื่นศรีเสาวรักษ์ราช เรียกพลายงามทรามสวาดมาสั่งสอน
จะเป็นข้าจอมนรินทร์บิ่นนคร อย่านั่นนอนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
พระกำหนดกฎหมายมีหลายเล่ม เก็บไว้ตามตู้ใหญ่ไขออกอ่าน
กรมศักดิหลักไชยพระไอยการ มณเฑียรบาลพระบัญญัติตัดสำนวน
แล้วให้รู้สุภาษิตบัณฑิตพระร่วง ตามกระทรวงผิดชอบคิดสอบสวน
ราชาศัพท์รับสั่งให้บังควร รู้จงถ้วนถี่ไว้จึงได้การ
ที่ไม่รู้อะไรผู้ใหญ่เด็ก มหาดเล็กสามต่อพ่อดูกหลาน
เสียตระกูลสูญลับอับประมาณ เพราะเกียจคร้านคร่ำคร่าเหมือนพร้ามอญ
นี่ตัวเจ้าเหล่ากอทั้งพ่อแม่ อย่าเชือนแชอุส่าห์จำเอาคำสอน
แล้วจัดแจงห้องหับให้หลับนอน ไม่อาวรณ์เธอช่วยเลยเป็นเทียงธรรม์ ฯ

๐ ครานั้นพลายงามทรามสวาด แหลมฉลาดเลขผาบัญญาชยัน
อยู่บ้านพระหมื่นศรียินดีครัน ทุกคืนวันตามหลังเข้าหวังใน
เธอเข้าผ้าเจ้ากินบังไม้ดัด คอยพังตรัสตรึกตราอัชฌาไศรย
คอยรักจผิดชอบรอบคอบไป ด้วยมิได้คบเพื่อนเที่ยวเชือนแช
ครูอยู่บ้านอ่านคำพระธรรมศาสตร์ ตำหรับราชสงครามตามกระแส
คอยชนชุมหนุ่มตะกอดพ่อแพ้ นางสาวแส้ใส่ใจจะใคร่พบ
เขาไปมาหาสู่ไม่รู้เกียว แต่พอเหลียวเห็นผู้หญิงทวงหลบ
อุส่าห์เพียรเรียนดูจนรู้ครบ รู้ขนบธรรมเนียมก็เจียมใจ ฯ

๐ ครานั้นท่านพระจหมื่นศรี ถึงวันดีได้ช่องก็ผ่องใส
จึงจัดแจงแต่งธูปเทียนดอกไม้ จะเข้าไปทูลถวายเจ้าพลายงาม
นุ่งสมปักชักกลีบจีบสลับ ครั้นเสร็จสรรพสำราญชื่นคะนึงหาม
พวกข้าคนอดหม่านถือพานตาม เจ้าพลายงามตามหลังเข้าวังใน
ถึงพระลานวานเชาพวกชาวที่ ที่ค่อยมีกริยาอัชฌาไศรย
ถือพานทองรองธูปเทียนดอกไม้ ยกเข้าไปเตรียมตั้งพอบังควร
ให้พลายงามตามไปนั่งตรงตั่งของ ตามท้านองพระหมื่นศรีส่งถ้วน
ผ่ายเข้าเฝ้าเจ้าพระยาเวลาจวน ต่างก็ชวนกันเข้ามาหน้าพระโรง
นุ่งสมปักชักชายกรายกรีดเลีบ ผ้ากราบเหนีบแนบหน้าดูอ่าโถง
พอเวลานาฑีถ้วนสี่โมง เข้าพระโรงพร้อมหน้าข้าราชการ ฯ

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช มงกุฎเกศอยุธยามหาสถาน
สถิตย์แท่นแว่นฟ้าโอพาพาร ดังวิมานเมืองฟ้าสุราไลย
ห้ามแหนแน่นหนุนละมุดหมอบ งามประกอบกิริยาอัชฌาไศรย
ระเรียบรับขับร้องท้านองใน สำราญราชหฤไทยทุกเวลา
ยามกลางวันนั้นก็ออกพระโรงรัตน์ มีแต่ตรัสสรวลสันต์ทรงหรรษา
ทั้งเหนือใต้ไพร่ไม่มีมา สำราญใจไพร่ฟ้าประชาชี
ด้วยเดชะบุญญาอานุภาพ มีแต่ลาภมาประมูลพูนภาษี
แต่บรรดาข้าเฝ้าเหล่าเสนี ใครทำดีได้ประทานถึงพานทอง ฯ

๐ ฝ่ายพระจหมื่นศรีเสาวรักษ์ราช ยกวาทบาทมูลทูลฉลอง
ขอเดชะพระกรุณาฝ่าละออง ดอกไม้ธูปเทียนทองของพลายงาม
บุตรชุนแผนแสนสท้านหลานทองประศร์ ความรู้มเรียบราบไม่หยาบ–

หยาม

จะขอรองมุลิกาพยายาม พลางกราบสามทีสดับตรับโองการ ฯ
๐ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา เหลือบเห็นหน้าพลายงามความสงสาร
จะออกพระโอษฐโปรดชุนแผนแสนสท้าน แต่กรรมนั้นบันดาลดล

พระไทย

ให้เคลิ้มพระองค์ทรงกลอนละครนอก นึกไม่ออกเวียนวงให้หลงใหล
ลืมประการราชกิจที่คิดไว้ กลับเข้าในแท่นที่ศรีไสยา ฯ
๐ อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามสวาดิ เป็นมหาดเล็กแล้วค่อย

แกล้วกล้า

อยู่ด้วยพระหมื่นศรีผู้ปรีชา เฝ้าเวลาเช้าเย็นไม่เว้นวัน
มุลนายถ้วนหน้าก็ปราณี มิได้มีใครรังเกียจเดียดฉัน
ถึงว่าท่านจางวางทั้งสองนั้น ก็ฝากตัวกลัวทั้นทุกคนไป

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศูนย์การทหารปืนใหญ่
ค่ายพหลโยธิน ลพบุรี